

PSIHOLOGIJA LIČNOSTI

- ARISTOTEL – NIKOMAHOVA ETIKA (djelo o humoru i ljudima) – Aristotel se ponaša slično kao psiholog ličnosti – analizira karakteristike osoba koje imaju odgovarajući smisao za humor, pronalazeći neke osobitosti koje su s njim povezane – Aristotel = psiholog ličnosti-amater
- Osobine ličnosti čine ljude međusobno različitim i te osobine se obično pojavljuju u obliku pridjeva koje koristimo kada govorimo o nekoj osobi
 - ❖ *Pridjevi koji se mogu koristiti za opisivanje karakteristika ljudi – PRIDJEVI DESKRIPTORI CRTA LIČNOSTI* (u eng. jeziku ima 20 000 takvih pridjeva) – odnose se na različite aspekte ljudi: unutrašnje kvalitete uma, dojam koji osoba ostavlja na druge, njenu poziciju u odnosu na druge,...
- Autori prvih udžbenika o ličnosti – ALLPORT (1937) I MURRY(1938) – mučili su se oko definicije ličnosti
 - ❖ *LIČNOST je skup psihičkih osobina i mehanizama unutar pojedinca koji su organizirani i relativno trajni, te utječu na interakcije i adaptacije pojedinca na intrapsihičku, fizičku i socijalnu okolinu*
 - PSIHIČKE OSOBINE – karakteristike koje opisuju načine na koji se ljudi međusobno razlikuju (osobine koje su vidljive tijekom vremena su izražene crte)
 - ✓ Crte opisuju PROSJEČNE TENDENCIJE neke osobe, a istraživanja crta ličnosti postavljaju 4 vrste pitanja: Koliko crta ličnosti postoji? Kako su crte ličnosti organizirane? koje je podrijetlo crta ličnosti? Koje su korelacije i posljedice crta ličnosti?
 - ✓ Psihičke osobine su korisne iz 3 razloga, pomoću njih OPISUJEMO, OBJAŠNJAVAMO I PREDVIĐAMO nečije ponašanje
 - PSIHIČKI MEHANIZMI – procesi koji se odvijaju u ličnosti(npr. obrada informacija) – imaju 3 osnovna sastavna dijela:ULAZ, PRAVILA ODLUČIVANJA I IZLAZ – psihički mehanizmi mogu ljude učiniti osjetljivim na određenu vrstu informacija (ulaz), mogu utjecati na njihovo razmišljanje o određenim opcijama (pravila odlučivanja), te mogu voditi ponašanje prema određenim kategorijama reakcija (izlaz)
 - ✓ Sve naše crte ličnosti nisu aktivirane cijelo vrijeme, već se u određenom trenutku samo manji broj crta ličnosti aktivira
 - Unutar pojedinca – ličnost je nešto što pojedinac nosi unutar sebe tijekom vremena, od jedne do druge situacije (ličnost je stabilna kroz vrijeme i u određenoj mjeri konzistentna u različitim situacijama)
 - Organizirani – psihičke osobine i mehanizmi nisu jednostavan i slučajan zbroj elemenata, već su povezani na **koherentan** način
 - ✓ Postoje određena pravila odlučivanja koja, ovisno o okolnostima, određuju koje će potrebe biti aktivirane
 - Psihičke osobine su relativno trajne u vremenu (osobito u razdoblju odrasle dobi) te konzistentne u različitim situacijama
 - Rasprava o tome jesu li ljudi konzistentni kroz različite situacije ima dugu povijest u psihologiji ličnosti - iako ljudi nisu potpuno konzistentni , konzistentnost postoji u dovoljnoj mjeri opravda uključivanje te karakteristike u definiciju
 - ✓ Činjenica da ličnost obuhvaća relativno trajne psihičke osobine i mehanizme ne isključuje promjene kroz vrijeme (precizno opisivanje načina na koji se mijenjamo tijekom vremena jedan je od ciljeva psihologa ličnosti)

- Utječu – na to kako se ponašamo, kako vidimo sami sebe, kako razmišljamo o svijetu oko sebe, u kakvim smo odnosima s drugim ljudima, kako živimo i kakve želje imamo, te kako reagiramo na okolnosti u kojima se nalazimo (ljudi su aktivna bića, a ličnost igra ključnu ulogu tako što utječe na to kako ljudi oblikuju vlastite živote)
- Interakcije ljudi i okoline uz različite situacije uključuju percepciju, selekciju, evokaciju i manipulaciju
 - ✓ PERCEPCIJA – odnosi se na to kako vidimo ili interpretiramo našu okolinu (2 čovjeka mogu biti izložena objektivno istom događaju, no ono na što obrate pažnju i kako interpretiraju događaj može se jako razlikovati – smiješak na ulici)
 - ✓ SELEKCIJA – opisuje način na koji biramo situacije u koje ćemo ulaziti (kako biramo prijatelje, hobije, karijeru,...) – mi biramo
 - ✓ EVOKACIJA - reakcija koju izazivamo kod drugih, najčešće nenamjerno (mi sami kreiramo socijalnu okolinu u kojoj boravimo)
 - ✓ MANIPULACIJA –način na koji namjerno utječemo na druge ljude
- ADAPTACIJA - centralno obilježje naše ličnosti koje se odnosi na adaptivno funkcioniranje, tj. postizanje ciljeva, prilagođavanje, suočavanje i nošenja sa izazovima i problemima s kojima smo suočeni
 - ✓ Ljudsko ponašanje je: cilju usmjereno, funkcionalno i svrhovito (čak i ponašanja koja naoko ne izgledaju funkcionalna, mogu biti funkcionalna: zabrinutost → izazivanje socijalne potpore)
 - ✓ Neka ponašanja su posljedica nedostatka normalne adaptacije, a poznavajući posljedice takvog poremećenog funkcioniranja razumijemo i funkcioniranje normalne ličnosti
- Okolina: FIZIČKA, SOCIJALNA I INTRAPSIHIČKA
 - ✓ Od potencijalno neograničenog broja dimenzija okoline u kojoj se nalazimo naša efektivna okolina je onaj mali podskup obilježja okoline na koja se usmjeravaju naši psihički mehanizmi te stoga i na njih obraćamo pažnju i na njih reagiramo
- Kluchohn i Murry (1948) - ličnost se može analizirati na 3 razine: UNIVERZALNA, OSOBNA I JEDINSTVENA – prema tome, svako ljudsko biće je u određenim aspektima: jednako svima drugima (RAZINA LJUDSKE PRIRODE, univerzalna), jednako nekima drugima (RAZINA INDIVIDUALNIH I GRUPNIH RAZLIKA, osobna), različito od svih drugih (RAZINA INDIVIDUALNE JEDINSTVENOSTI)
 - ❖ Prva razina opisuje ljudsku prirodu općenito – osobine i mehanizme koji su tipični za našu vrstu, te ih posjeduje gotovo svatko (sposobnost govora)
 - ❖ Druga razina odnosi se na individualne i grupne razlike
 - INDIVIDUALNE RAZLIKE – načini na koji su ljudi slični nekim drugim ljudima (ekstraverzija)
 - REZLIKE MEĐU GRUPAMA – ljudi koji pripadaju određenoj grupi mogu imati neka zajednička obilježja kojima se razlikuju od ljudi iz neke druge grupe (kultura, dobne skupine, političke stranke, različite SES,...)
 - ❖ Ne postoje 2 pojedinca koja imaju identičnu ličnost – svaki pojedinac ima neke osobne značajke koje ne dijeli ni s jednom drugom osobom na svijetu
 - *NOMOTETSKA ISTRAŽIVANJA* – uključuju statističku usporedbu pojedinca ili grupe, te zahtijevaju uzorak sudionika na kojim se provodi istraživanje (koriste se za identificiranje univerzalnih ljudskih karakteristika, te dimenzija individualnih i grupnih razlika)
 - *IDIOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA* – najčešće se usmjeravaju na jednog sudionika, pokušavajući uočiti opće principe koji se manifestiraju u jednom životu

tijekom vremena - često završe kao studija slučaja ili psihološka biografija jedne osobe (Sigmund Freud →Leonardo da Vinci)

- ✓ Rosenzweig – predlaže analizu neke osobe s obzirom na slijed događaja koji se dešavaju u njezinu životu, pokušavajući shvatiti koji su ključni događaji unutar osobne povijesti pojedinca

- Velike teorije ličnosti - pokušavaju nam omogućiti uvid u temeljne psihičke procese i karakteristike naše vrste (Sigmund Freud – psihoseksualna teorija)
- Suvremena istraživanja – bave se empirijskim dokazima načina na koji se pojedinci i grupe razlikuju
 - ❖ Legenda o 3 slijepca kojima je doveden slon (područje ličnosti je kao slon, a psiholozi ličnosti su nalik slijepcima koji u jednom trenutku zahvaćaju samo jedan dio stvarnosti)
- **DOMENA ZNANJA – specifično područje znanosti i obrazovanja u kojem se psiholozi usmjeravaju na samo jedan specifičan i ograničen način aspekt ljudske prirode (svaka domena akumulirala je vlastitu bazu znanja)**
- **6 različitih domena znanja o ljudskoj prirodi: DISPOZICIJSKA (osobine s kojima se čovjek rađa ili ih tijekom života razvija), BIOLOŠKA (biološki faktori), INTRAPSIHIČKA (konflikti unutar nečijeg uma), KOGNITIVNO-ISKUSTVENA (osobna razmišljanja, osjećaji, želje, uvjerenja i drugi subjektivni doživljaji), SOCIJALNA I KULTURALNA (socijalne, kulturalne i rodne pozicije u društvu), DOMENA PRILAGODBE (prilagodbe na životne probleme)**
- **2 ključna elementa unutar domene: TEORIJE I EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA**
 - ❖ **DISPOZICIJSKA DOMENA – bavi se razlikama među pojedincima – obilježava je interes za ukupan broj i prirodnu temeljnih dispozicija, te je stoga glavni cilj ovih psihologa identificirati i izmjeriti najvažnije dimenzije individualnih razlika, ali i za podrijetlo i razvoj tih osobina**
 - ❖ **BIOLOŠKA DOMENA – 3 područja istraživanja unutar domene: GENETIKA, PSIHOFIZIOLOGIJA (kortikalna pobuđenost i neurotransmiteri, kardijalna reaktivnost, snaga živčanog sustava, tolerancija boli, cirkadijurni ritmovi) I EVOLUCIJA**
 - ❖ **INTRAPSIHIČKA DOMENA – nesvjesni mentalni mehanizmi – dominantna je Freudova psihoanaliza te obrambeni mehanizmi (u suvremenim istraživanjima se proučavaju motivi)**
 - ❖ **KOGNITIVNO-DOŽIVLJAJNA DOMENA – važan element je samopoimanje, zatim ciljevi i emocije**
 - ❖ **SOCIJALNA I KULTURALNA DOMENA – ličnost je pod utjecajem socijalnog konteksta i utječe na njega, no i različite kulture mogu dovesti različite facete naše ličnosti na razinu manifestnog ponašanja (miroljubivo i nasilno ponašanje)**
 - ❖ **DOMENA PRILAGODBE – ličnost igra ključnu ulogu u načinu na koji se suočavamo s događajima u našem životu, te im se prilagođavamo – povezana je sa zdravljem, a za ovu domenu su važni i poremećaji ličnosti**
- **Dobra znanstvena teorija ispunjava 3 svrhe:USMJERAVA ISTRAŽIVANJA, ORGANIZIRA POZNATE NALAZE, OMOGUĆUJE PREDVIĐANJE**
 - ❖ Treba razlikovati teorije i vjerovanja (astrologija)
 - ❖ *Teorije se provjeravaju sustavnim opažanjem koje može biti ponovljeno od strane drugih istraživača, tako da dovodi do istog zaključka*
- **5 znanstvenih kriterija za evaluaciju teorija ličnosti: OBUHVATNOST, HEURISTIČKA VRIJEDNOST, PROVJERLJIVOST, PARSIMONIJA, KOMPATIBILNOST I INTEGRATIVNOST KROZ RAZLIČITE DOMENE I RAZINE**
 - ❖ **OBUHVATNOST – teorije koje objašnjavaju više empirijskih nalaza unutar svoga polja bolje su od teorija koje objašnjavaju manje nalaza**
 - ❖ **HEURISTIČKA VRIJEDNOST – teorije koje usmjeravaju znanstvenike prema novim otkrićima superiorne su teorijama koje to ne čine**

- ❖ **PROVJERLJIVOST** - temelji se na preciznosti njenih predikcija (omogućava odbacivanje neadekvatnih teorija, a zadržavanje dobrih) – ako se teorija sama po sebi ne može empirijski provjeriti, može se smatrati lošom teorijom (Freudova teorija)
- ❖ **PARSIMONIJA** – teorije koje sadrže mnogo premisa i uvjeta kod objašnjavanja određenih nalaza lošije su od teorija koje sadrže manje premisa i uvjeta kod objašnjavanja istih nalaza
- ❖ **KOMPATIBILNOST I INTEGRIRANOST KROZ RAZLIČITE DOMENE I RAZINE**
- **SIGMUND FREUD** – autor psihoanalitičke teorije, učinio je najveći napor u pokušaju stvaranja sveobuhvatne teorije ličnosti

- Izvori podataka o ličnosti
 - ❖ **PODACI SAMOISKAZA (S-PODACI)** – informacije koje nam osoba sama otkriva u određenoj proceduri (npr. ispunjavanje upitnika ili intervju) – najčešća metoda za mjerenje ličnosti – pojedinci imaju pristup onim informacijama o sebi koje nisu dostupne nijednoj drugoj osobi
 - **INTERVJU**
 - **METODA UPITNIKA** – najčešće korišten postupak procjenjivanja pomoću samoiskaza
 - ✓ Može imati različite oblike, od otvorenih tvrdnji (nadopunite rečenicu) do pitanja prisilnog izbora (pitanja tipa točno-netočno)
 - ✓ **STRUKTURIRANI I NESTRUKTURIRANI** testovi ličnosti
 - Test 20 izjava – ispitanik dobiva list papira na kojem se riječi „ja sam“ ponavljaju 20 puta, a uz te riječi ostavljen je prazan prostor koji ispitanik treba ispuniti
 - ✓ Instrumenti za mjerenje ličnosti koji imaju otvoren format zahtijevaju ključ za bodovanje odgovora
 - ✓ Strukturirani upitnici češće su korišteni od otvorenih, a najjednostavnija forma obuhvaća niz pridjeva crta ličnosti koje ispitanik mora označiti opisuje li ga određeni pridjev ili ne
 - Ček-lista (pridjevska ček-lista –ACL) – pojedinci jednostavno označe one pridjeve za koje vjeruju da ih dobro opisuju, dok one koji ih ne opisuju ostave neoznačene
 - Likertova skala procjenjivanja – složenija metoda koja zahtijeva od sudionika da u numeričkoj formi označe stupanj u kojem ih karakterizira određena crta
 - Ček- lista u formi tvrdnji – sudionici za svaku tvrdnju trebaju odgovoriti slažu li se ili ne s tvrdnjom (NEO-PI i CPI)
 - ❖ **PODACI ISKAZA OPAŽAČA (O-PODACI)** – u svakodnevnom životu formiramo impresije i procjenjujemo ljude s kojima dolazimo u kontakt (naši prijatelji, obitelj, poznanici potencijalan su izvor informacija o našoj ličnosti)
 - Prednosti – opažači imaju pristup informacijama koje nije moguće prikupiti drugim izvorima (dojam koji neka osoba izaziva kod drugih, društveni ugled, interakcije s drugima, pozicija te osobe u grupnoj hijerarhiji)
 - ✓ **POUZDANOST OPAŽAČA** – korištenje opažanja omogućuje istraživačima da ispituju slaganje među njima (statistički postupci – izračunavanje prosjeka procjena više opažanja – omogućuje smanjivanje pristranosti opažanja)

- 2 strategije izbora opažača – profesionalni opažači ili pojedinci koji poznaju ispitanike
 - ✓ Profesionalni opažači opažaju sudionike u različitim kontekstima, te svaki opažač daje nezavisan opis ličnosti
 - ✓ Pojedinci koji dobro poznaju ispitanika – bliski prijatelji, bračni partneri, obitelj
 - Prednosti – osobe koje otprije poznaju ispitanika imaju veću mogućnost opažanja njezina prirodnog ponašanja (profesionalni opažači ne mogu svjedočiti ponašanje koje bi bilo više privatne prirode i moraju temeljiti svoje procjene na javnoj ličnosti); mogu se procjenjivati MULTIPLE SOCIJALNE LIČNOSTI (svatko od nas pokazuje drugačiju stranu sebe različitim osobama, tj. naša manifestna ličnost može varirati od jednog do drugog socijalnog okruženja)
 - Nedostatci – mogu biti na neki način pristrane; osobine ličnosti i osobni prioriteti mogu utjecati na procjene ličnosti (profesionalni opažači su trenirani da to ne utječe na njihov rad)
- Mjesto opažanja – OPAŽANJE U PRIRODNIM UVJETIMA (opažači opažaju i bilježe događaje onako kako se uobičajeno dešavaju u životima ispitanika) i OPAŽANJE U ARTIFICIJELNIM UVJETIMA
 - ✓ Opažanje u prirodnim uvjetima nudi istraživačima prednost osiguravanja informacija u stvarnom kontekstu, no cijena je što ne omogućava kontrolu događaja i uzoraka ponašanja koje će opažač vidjeti (situacija je eksperimentalno stvorena te se gubi realističnost)
- ❖ TESTOVNI PODACI (T-PODACI) – ispitanici se stavljaju u standardiziranu testovnu situaciju (ideja je da se ispita kako različiti ljudi reaguju u istoj situaciji)
 - Test građenja mosta – Murry (1948): „Procjenjivanje čovjeka“ – ispitivač dobije zadatak izgraditi mali most preko potoka, no ne smije to sam napraviti, mora 2 pomagača objasniti kako da ga izgrade; bez znanja ispitanika, 2 pomagača igraju uloge: jedan je glup, a drugi je sveznalica; oni zapravo žele frustrirati ispitanika, jer se procjenjuje njegova tolerancija na frustraciju, a ne sposobnost upravljanja kao što mu je na početku rečeno
 - Edwin Megarge – o dominaciji – na veliku skupinu muškaraca i žena primijenio je Skalu dominantnosti CPI-a; nakon toga je izabrao muškarce i žene koji su imali ili izrazito visoke ili izrazito niske rezultate; kreirao je 4 skupine: visokodominantni muškarac s niskodominantnim muškarcem, visokodominantna žena s niskodominantnom ženom, visokodominantni muškarac i niskodominantna žena te visokodominantna žena i niskodominantni muškarac; jedna je osoba u tima vođa koja treba govoriti svojem partneru kako treba raditi, a druga osoba je sljedbenik koji treba ući u kutiju i izvršavati zadatke (popraviti kutiju); ispitanici su sami odlučivali tko će biti vođa, a tko sljedbenik → 75% visokodominantnih muškaraca i 70% visokodominantnih žena preuzima vodstvo u istospolnim parovima; kada su upareni visokodominantni muškarac s niskodominantnom ženom, čak 90% muškaraca preuzima ulogu vođe; ali zanimljivost se javlja kada su upareni niskodominantni muškarac i visokodominantna žena jer tada je tek 20% žena preuzelo ulogu vođe → Visokodominantne žene su dodijelile ulogu vođe svojim niskodominantnim partnerima - visokodominantne žene su donijele konačnu odluku tko će zauzeti koju ulogu u 91% slučajeva (žene u uvjetima spolno različitih parova pokazuju svoju dominantnost na drugačiji način od muškaraca)

- ✓ Ovo istraživanje pokazuje da je: moguće kreirati takve eksperimentalne uvjete u kojima je moguće opažati ključne indikatore ličnosti, ali postoje i ograničenja: neki sudionici mogu pokušati pogoditi što se ispituje i mijenjati svoje ponašanje ili reakcije u skladu da se prikažu u određenom svjetlu (socijalna poželjnost); sudionici ne moraju testovnu situaciju interpretirati kao eksperimentator, što se ne može ispitati; testovne situacije su interpersonalne te istraživači mogu nenamjerno utjecati na ponašanje sudionika (izbor osobe koja će voditi eksperiment može nenamjerno izazvati efekt koji će opažene rezultate učiniti pristranim – ličnost i ponašanje eksperimentatora)
- Postupci koji se koriste za prikupljanje T-podataka mogu se dizajnirati tako da izazivaju ponašanje koje bi bilo teško opažati u svakodnevnom životu, što omogućuje istraživaču da kontrolira kontekst i eliminira sve što je ometajuće, te omogućuje istraživaču da testira specifične hipoteze
- MEHANIČKI UREĐAJI ZA SNIMANJE – AKTOMETAR – procjenjuje individualne razlike u aktivaciji ili energetske razini; to je modificirani sat koji se može učvrstiti oko ruke ili noge, a pokreti tijela se registriraju na zaslonu
 - ✓ U istraživanju su djeca od 3 i 4 godine 2 h nosila aktometar na šaci nedominantne ruke; uz to su i učitelji procjenjivali djecu pomoću Kalifornijske Q-sort tehnike (verzija mjernog instrumenta koja je prilagođena za procjenjivanje djece) i to u dobi od 3,4 i 7 godina; pokazalo se da postoji snažna povezanost između rezultata na aktometru i mjera opažanja (veliko slaganje O i T-podataka), te da je razina aktivacije umjereno stabilna tijekom vremena – a rezultati koji su se temeljili na aktometru bili su povezani s ostalim karakteristikama ličnosti koje imaju važnu ulogu u socijalnoj interakciji
 - ✓ Procjene ličnosti pomoću aktometra ili nekog drugog mehaničkog uređaja nisu pristrane, te mjerenje može biti u prirodnom okruženju, ali ne omogućuje nam procjenu velikog broja dispozicija ličnosti (ne postoji mehanički uređaj za mjerenje introverzije ili savjesnosti)
- FIZIOLOŠKI PODACI – fiziološke mjere daju nam informacije o nečijoj pobuđenosti, reaktivnosti na različite podražaje, te o brzini kojom neka osoba prima nove informacije
 - ✓ Christopher Patrick je proučavao psihopate jer oni prema jednoj teoriji nemaju reakciju straha ili anksioznosti kao većina drugih ljudi; koristio je tehniku „očnog refleksa iznenađenja“ – u situacijama kada smo iznenađeni pokazujemo refleks iznenađenja koji se sastoji od treptanja očima, spuštanja brade prema prsima i naglog udisaja; Patrick je otkrio da psihopati koje je istraživao u zatvoru, nisu imali brži očni refleks iznenađenja za vrijeme gledanja fotografija koje izazivaju anksioznost, tj. nisu pokazivali jednaku razinu straha kao kontrolna grupa (normalni ljudi)
 - ✓ SLIKOVNO PRIKAZIVANJE FUNKCIJSKOM MAGNETSKOM REZONANCIJOM (fMRI) – tehnika koja se koristi za identificiranje područja u mozgu koja se „osvijetle“ pri obavljanju određenih zadataka, što se baždari količinom kisika koji se dovodi do određenog mjesta u mozgu – kada je određeni dio mozga aktivan, on crpi velike količine krvi kojom se prijenosi kisik te se akumulira u tom dijelu mozga i zbog toga fMRI može detektirati koncentraciju željeza koje kisik prenosi (crvena krvna zrnca) i tako odrediti dio mozga koji se

koristi pri obavljanju određenih zadataka – no on mora uspoređivati aktivno stanje sa stanjem mirovanja koje je teško definirati → spolne razlike u stanju mirovanja (muškarci – sport, žene – socijalne interakcije) – ali isto tako ovaj uređaj onemogućuje i davanje lažnih odgovora

- PROJEKTIVNE TEHNIKE – osobi je dan standardni podražaj i pita je se što vidi; ideja je da je ono što osoba vidi u podražaju direktno povezano s onim što joj je na umu (osoba „projicira“ svoje brige, konflikte, osobine i načine gledanja na svijet) – smatraju se T-podacima samo zato što su osobe stavljene u standardnu testnu situaciju, svima su dane iste upute i testne situacija izaziva ponašanja za koja se smatra da otkrivaju ličnost, te najčešće nisu mehanički bodovane, iako postoje iznimke, već je važan sadržaj odgovora koje psiholog treba interpretirati
 - ✓ Najpoznatija projektivna tehnika je skup mrlja od tinte koju je razvio HERMANN RORSCHACH
- ❖ PODACI O ŽIVOTNIM ISHODIMA (L-PODACI) – informacije koje se mogu prikupiti iz događaja, aktivnosti i ishoda u životu osobe, a dostupni su javnosti
 - Psiholozi često koriste S I O-podatke kako bi predvidjeli L-podatke
 - ✓ Caspi i suradnici su na osnovi kliničkih intervjua s majkama (zbog toga je ovo istraživanje i O-podatak) djece od 8,9 i 10 godina, stvorili 2 skale za mjerenje lošeg ponašanja: jedna je osnivala na težini ispada bijesa (grizenje, udaranje nogom, lupanje i bacanje stvari), a druga na čestini tih ispada – kako bi dobili jedinstvenu mjeru zbrojili su te dvije skale; kad su sudionici imali 30-40 godina prikupili su L-podatke i ispitali predviđa li ličnost lošeg ponašanja u djetinjstvu značajne životne ishode → kod muškaraca su rani ispadi bijesa bili povezani s mnogim negativnim ishodima u zreloj dobi; kod žena rani ispadi bijesa nisu imali utjecaja na njihove poslovne živote, ali su tendirale udaji za muškarce koji su bili značajno nižeg poslovnog statusa od njih
 - Karakteristike ličnosti mjerene rano u životu često su povezane s važnim ishodima nekoliko desetljeća poslije – životne ishode uzrokuju različiti faktori, a karakteristike ličnosti samo su jedan od faktora
- Koliko se nalazi dobiveni iz jednog izvora podatka slažu s nalazima iz nekog drugog izvora? → ovisno o varijabli ličnosti koja se proučava, slaganje kroz izvore podataka ima tendenciju kretanja u rasponu od niskog do umjerenog
 - ❖ Ozer i Buss (1991) – odnos između samoprocjena i procjena od strane supružnika za 8 dimenzija ličnosti → stupanj slaganja varira ovisno o određenoj osobini i opažljivosti te osobine – osobine koje se mogu lako opažati i koje zahtijevaju manje zaključivanja od strane opažača pokazuju veći stupanj slaganja od onih osobina koje je teško direktno opažati i koje zahtijevaju zaključivanje o unutarnjim mentalnim stanjima
 - ❖ Korištenjem višestrukih mjera iz raznih izvora istraživači mogu uprosječiti te osobitosti i doći do ključne varijable koja se ispituje – nedostatak slaganja ne znači nužno pogrešku mjerenja, već može značiti i da opažači temelje svoje zaključke na različitim ponašajnim uzorcima → izrazito slaganje 2 izvora navodi istraživače da budu sigurni da mjere isti fenomen, ali nedostatak slaganja može značiti da različiti izvori procjenjuju različite fenomene ili da su jedan ili više izvora neprecizni ili problematični
- *TRIANGULACIJA – kombinira podatke koji potječu iz različitih izvora i različitog vremena, sa različitog mjesta ili od različitih osoba.*

- 3 standarda koji se koriste za evaluaciju mjera ličnosti: **POUZDANOST, VALJANOST I GENERALIZABILNOST**
 - ❖ **POUZDANOST – stupanj u kojem dobivena mjera predstavlja pravu razinu osobine koja se mjeri** – postoji nekoliko načina za procjenjivanje pouzdanosti:
 - **PONOVLJENO MJERENJE** – postoje različiti oblici ponovljenog mjerenja te i različite vrste pouzdanosti
 - ✓ **TEST-RETEST POUZDANOST** – mjerenje se ponavlja tijekom vremena na istom uzorku osoba – ako 2 testa visoko koreliraju između 2 mjerenja, onda imaju visoku test-retest pouzdanost
 - **POUZDANOST UNUTARNJE KONZISTENCIJE** – proučavaju se odnosi između samih čestica u jednoj vremenskoj točki – ako čestice unutar testa međusobno visoko koreliraju, tada skala ima visoku pouzdanost unutarnje konzistencije (pretpostavlja se da sve čestice u skali mjere istu karakteristiku)
 - **POUZDANOST MEĐU PROCJENJIVAČIMA** – primjenjiva je samo na mjerama ličnosti koje se temelje na opažanju, a mjere se dobivaju od većeg broja opažača – kada se različiti opažači međusobno slažu tada se za mjerenje kaže da ima visoku pouzdanost među procjenjivačima
 - Dokazivanje pouzdanosti samo je prvi korak u evaluaciji mjere ličnosti
 - ❖ **VALJANOST – stupanj u kojem test mjeri ono što bi trebao mjeriti – postoji 5 tipova valjanosti: POJAVNA, PREDIKTIVNA, KONVERGENTNA, DISKRIMINATIVNA I KONSTRUKTNA**
 - **POJAVNA VALJANOST** – najjednostavnija faceta valjanosti koja se odnosi na to čini li se na prvi pogled da test mjeri ono što bi trebao mjeriti, zbog čega je najmanje važan aspekt valjanosti
 - ✓ Neki psiholozi tvrde da se odnosi na pretpostavku o valjanosti, a ne dokaz o stvarnoj valjanosti
 - **PREDIKTIVNA VALJANOST** – odnosi se na to predviđa li test vanjske kriterije (zbog toga se ponekad naziva i **KRITERIJSKA VALJANOST**) – skale koje uspješno predviđaju ono što bi trebale predviđati imaju visoku prediktivnu valjanost
 - **KONVERGENTNA VALJANOST** – odnosi se na to korelira li test s drugim mjerama s kojima bi trebao korelirati (npr. rezultati aktometra visoko koreliraju s procjenama opažača) – konvergentna valjanost je visoka ako alternativne mjere istog konstrukta koreliraju s ciljnom mjerom
 - **DISKRIMINATIVNA VALJANOST** – odnosi se na to s čim mjera ne treba korelirati – djelomično se znanje o tome što mjera uistinu mjeri sastoji od toga da znamo što ne mjeri
 - **KONSTRUKTNA VALJANOST** – definirana je time mjeri li test ono što tvrdi da mjeri, korelira li s onim s čim bi trebao i ne korelira li s onim s čim ne bi trebao – naziva se tako jer se temelji na ideji da su varijable ličnosti teorijski konstrukti (kreativnost i inteligencija)
 - ❖ **GENERALIZABILNOST – MOGUĆNOST GENERALIZACIJE – stupanj u kojem mjera zadržava svoju valjanost kroz razne kontekste** – ako je skala široko primjenjiva na osobe i kulturalne kontekste, tada se za skalu kaže da ima visoku generalizabilnost na populaciju; ona je kritična za određivanje stupnja u kojem se mjera može primjenjivati u socijalnim i kulturalnim kontekstima – skale imaju visoku mogućnost generalizacije u stupnju u kojem se mogu široko primijeniti na različite situacije i uvjete
 - Test-retest pouzdanost = generalizabilnost kroz vrijeme; prediktivna valjanost = generalizabilnost na različite situacije
 - Skale koje imaju uzak raspon generalizabilnosti također mogu biti vrlo korisne (reakcija na život u svijetu bez gravitacije → astronauti)

- ✓ Najvažnije je empirijski identificirati kontekste u kojima je određena mjera primjenjiva ili nije
- 3 osnovna istraživačka nacrt: EKSPERIMENTALNI, KORELACIJSKI I STUDIJA SLUČAJA
 - ❖ EKSPERIMENTALNE METODE – koriste se za određivanje uzročnosti, tj. utvrđivanje utječe li jedna varijabla na drugu
 - VARIJABLA – kvaliteta koja se razlikuje ili može imati različite vrijednosti za različite ljude (visina, agresivnost)
 - Ključni uvjeti za dobar eksperiment: MANIPULACIJA jedne ili više varijabli i sigurnost da su sudionici međusobno EKVIVALENTNI na početku istraživanja – pomažu nam da se vanjski faktori, koji mogu utjecati na rezultate, ponište
 - ✓ MANIPULACIJA – varijabla za koju se misli da utječe manipulira se kao dio eksperimenta (lijek i placebo)
 - ✓ Ekvivalentnost – manipulacija između grupa – SLUČAJNO RASPOREĐIVANJE sudionika u grupe
 - Nacrt unutar sudionika (svaki sudionik se nalazi u oba uvjeta)- ekvivalentnost se postiže ROTIRANJEM uvjeta
 - Ekstraverzija – introverzija i simulacija
 - Moramo odrediti razlikuju li se grupe značajno u različitim situacijama ili ne, a zato nam je potrebno odrediti: veličinu uzorka, aritmetičku sredinu, standardnu devijaciju, t-test i p-vrijednost
 - ❖ KORELACIJSKA ISTRAŽIVANJA – koriste statistički postupak za određivanje postoji li odnos između 2 varijabli – oni pokušavaju odrediti što prirodno ide jedno s drugim, a ne pokušavaju manipulirati ili utjecati na fenomen koji se ispituje
 - Koeficijent korelacije – samopoštovanje i % vremena koji smo nesretni = - 0.60; ekstraverzija i neuroticizam = 0.00;
 - ✓ Većinu istraživača ne zanima samo smjer već i veličina za koju je usvojena opća konvencija: 0.10 = niska, 0.30 = umjerena, 0.50 = visoka
 - Ne možemo zaključivati o uzročnosti na temelju korelacije zbog:
 - ✓ PROBLEM SMJERA – ako su A i B korelirani, ne znamo je li A uzrok B ili je B uzrok A (ekstraverzija i sreća)
 - ✓ PROBLEM TREĆE VARIJABLE – moguće je da su 2 varijable u korelaciji zbog treće, nepoznate varijable (npr. količina sladoleda i broj utopljenika - vrućina)
 - ❖ STUDIJE SLUČAJA – mogu otkriti detalje o ličnosti – one mogu pružiti uvide u ličnosti koji se tada mogu iskoristiti za formiranje teorije za istraživanje, ali mogu i pružiti dubinsko znanje o istaknutim pojedincima
 - Dodoge Morgan – u dobi od 54 godine završio neprekidnu samostalnu plovidbu oko Zemlje u malom brodu – rana iskustva su oblikovala određenu odraslu ličnost koja ga je navela da poduzme ekstremni put oko svijeta sam, u malome brodu
 - Gordon Allport - jedan od osnivača polja suvremene psihologije ličnosti koji je smatrao da važne hipoteze o ličnosti mogu proizaći iz dubinskog ispitivanja pojedinca, a i hipoteze se mogu testirati korištenjem studija slučaja
 - Serijski ubojica Ted Bundy – imao je klasični sociopatsku ličnost i „trijadu serijskog ubojice“: mučenje životinja u mlađoj dobi, podmetanje destruktivnih požara, mokrenje u krevetu – pogubljen je na Floridi 1989.
 - Ograničenja studije slučaja – nalazi koji se temelje na pojedincu ne mogu se generalizirati

- PRIDJEVSKI DESKRIPTORI LIČNOSTI – riječi koje opisuju crte, osobine osobe koje su relativno karakteristične za neku osobu i relativno trajne tijekom vremena – njihovo korištenje u opisivanju ljudi obuhvaća njihove stabilne karakteristike
- Većina psihologa ličnosti pretpostavlja da su crte = dispozicije, relativno trajne tijekom vremena i u različitim situacijama
- 3 ključna pitanja u istraživanju crta ličnosti:
 - ❖ Kako konceptualizirati crte?
 - ❖ Kako možemo identificirati najvažnije crte ličnosti? – presudan cilj psihologije ličnosti je identificiranje najvažnijih načina na koji se pojedinci razlikuju
 - ❖ Kako možemo formirati sveobuhvatnu taksonomiju crta ličnosti? – jednom kad se crte identificiraju treba organizirati određenu shemu – TAKSONOMIJU unutar koje ćemo smjestiti pojedine crte ličnosti
- Psiholozi ličnosti se razlikuju po svojem shvaćanju crta ličnosti – neki psiholozi ih vide kao interna svojstva pojedinca koja uzrokuju njihovo ponašanje, dok ih drugi koriste za opisivanje trajnih aspekata nečijeg ponašanja
 - ❖ **CRTE KAO INTERNA KAUZALNA SVOJSTVA – prema pretpostavci crte su interne (u smislu da pojedinac prenosi svoje žudnje, potrebe ili želje iz jedne situacije u drugu) i kauzalne (u smislu da objašnjavaju ponašanje pojedinca koji ih posjeduje)**
 - Psiholozi koji zauzimaju ovo stajalište ne izjednačavaju crte sa eksternim ponašanjem
 - ✓ Harry – želja za velikim hamburgerom i prženim krumpirom je suspregnuta zbog želje za gubljenjem na težini
 - Iako se neka čaša ne mora nikada razbiti (što je ekspresija krhkosti), ona ipak ima osobinu da je krhka – ovi psiholozi vjeruju da interne dispozicije mogu biti pritajene, tj. čak i kada se određeno ponašanje ne iskazuje, postoji mogućnost da se ono iskaže
 - Znanstvena korisnost ovog pristupa leži u tome što on isključuje druge uzroke ponašanja
 - ✓ Joan često odlazi na zabave zato što je ekstravertitana, a ne možda zato što je njezin dečko vodi sa sobom
 - ❖ **CRTE KAO DESKRIPTIVNI SAŽECI – psiholozi koji zauzimaju ovo stajalište unaprijed ne pretpostavljaju ni internost ni kauzalnost, već jednostavno koriste crte kako bi na sažet način opisali trendove u nečijem ponašanju**
 - Ovi psiholozi tvrde da prvo moramo identificirati i opisati važne individualne razlike, a tek onda razvijati teorije koje će ih objašnjavati
 - ✓ George – ljubomora može imati i interne uzroke, ali i socijalne, drugi muškarac se može udvarati njegovoj curi koja mu odgovara
 - „PRISTUP FEKVENCije POSTUPAKA“ – započinje tvrdnjom da su crte kategorije ponašanja (dominantnost je kategorija crta ličnosti koja ima stotine pripadajućih postupaka, a prema ovoj teoriji dominantna osoba je ona koja u odnosu na druge ljude čini velik broj dominantnih postupaka)
 - ✓ Crta je deskriptivni sažetak općeg trenda u ponašanju pojedinca koji se sastoji od činjenja velikog broja postupaka unutar kategorije
 - ✓ Ovaj pristup ima 3 ključna elementa: OZNAČAVANJE POSTUPAKA, PROTOTIPSKO PROSUĐIVANJE I BILJEŽENJE IZVOĐENJA POSTUPAKA

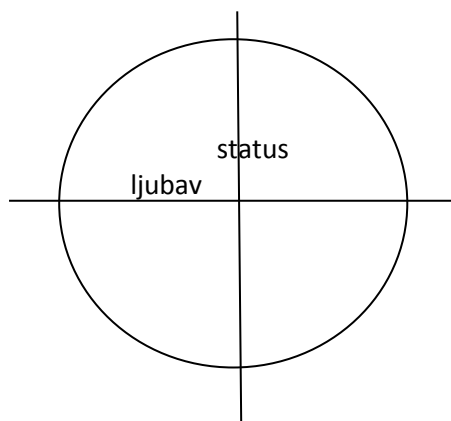
- OZNAČAVANJE POSTUPAKA – procedura koja je razvijena kako bi se odredilo koji postupci pripadaju kojoj kategoriji crta ličnosti
- PROTOTIPSKO PROSUĐIVANJE – prepoznavanje za pojedinu kategoriju crta glavnih ponašanja – ponašanja unutar pojedinih kategorija crta razlikuju se prema tome koliko su prototipska za pojedinu crtu
- BILJEŽENJE IZVOĐENJA POSTUPAKA – osigurava informacije o stvarnoj izvedbi pojedinca u svakodnevnom životu (samoiskazi ili iskazi od strane opažača)
- ✓ Kritika leži u tome što ovaj pristup ne specificira u kojoj mjeri treba biti obuhvaćen kontekst (ako neka osoba ima rođendan, a druga bez obzira na to inzistira da se ide nekamo drugamo upućuje na dominantnost, dok u drugim situacijama inzistiranje na promjeni mjesta ne mora nužno značiti dominantnost); niti uzima u obzir ponašanja koja nisu direktno dostupna opažanju (neka osoba može biti vrlo hrabra, ali mi to nećemo znati unutar uobičajenih životnih okolnosti kada nema potrebe za iskazivanjem te osobine); još stoji i pitanje može li ovaj pristup uhvatiti kompleksne crte (oscilacije samopoštovanja kod narcisoidnih osoba)
- ✓ Primarni način na koji stečemo znanje o nečijim crtama ličnosti je njihova ekspresija u stvarnom ponašanju, stoga nam ovaj pristup može pomoći u prepoznavanju bihevioralnih pravilnosti
- Postoje 2 glavne formulacije crta ličnosti: prva pretpostavlja da su crte interna kuzalna svojstva koja utječu na vidljivo ponašanje, dok druga pretpostavlja da su crte deskriptivni sažeci vidljivog ponašanja, a da uzorke tog ponašanja tek treba utvrditi
- 3 temeljna pristupa za identifikaciju najvažnijih crta ličnosti su: LEKSIČKI PRISTUP, STATISTIČKI PRISTUP I TEORIJSKI PRISTUP
 - ❖ LEKSIČKI PRISTUP – pri određivanju crta ličnosti započinje LEKSIČKOM HIPOTEZOM – sve važne individualne razlike bit će kodirane u prirodnom jeziku (razlike među ljudima koje su važne bit će uočljive i tijekom određenog vremena će se izmisliti riječi kako bi se o tim razlikama moglo pričati)
 - „Razlike među ljudima koje su osobito važne pri snalaženju u socijalnoj okolini bile su uočene, o njima je bilo pričano i postale su dio prirodnog jezika“ – Goldberg, 1981.
 - U jeziku postoje brojni termini koji označavaju crte, a pojavljuju se u formi pridjeva – 2800 pridjevskih deskriptora ličnosti
 - Koristi 2 kriterija za identificiranje važnih crta ličnosti: FREKVENCIJU SINONIMA (ako neki atribut ima više pridjevskih deskriptora koji ga označavaju, tada se radi o važnoj dimenziji individualnih razlika – „što je takav atribut važniji, više sinonima i finijih razlika u značenju pojedinih riječi će se naći unutar bilo kojeg jezika“ - Goldberg, 1996.) I MEĐUKULTURALNU UNIVERZALNOST („što su individualne razlike važnije za ljudske transakcije, to će u više jezika postojati riječ za njihovo označavanje“ – Goldberg, 1981 – ako je crta dovoljno važna da u svakoj kulturi postoji termin za njezino opisivanje, tada je riječ o univerzalnoj crti ličnosti važnoj za ljudske odnose)
 - Problemi leksičkog pristupa leže u činjenici da postoji brojni termini koji imaju nejasno ili metaforičko značenje te da osim pridjeva

imamo još i imenice i priloge, ali ova strategija se pokazala iznenađujuće sveobuhvatnom početnom točkom za identificiranje važnih individualnih razlika

- ❖ **STATISTIČKI PRISTUP – za identificiranje crta ličnosti kreće od skupine čestica koje su povezane s ličnošću - većina istraživača koja je koristila leksički poslužila se statističkim kako bi smanjila broj osnovnih crta ličnosti**
 - Velika skupina ljudi se procjenjuje na česticama te se zatim koristi statistička procedura kako bi se identificirale grupe te joj je cilj identifikacija glavnih dimenzija na karti ličnosti
 - Najčešće korištena statistička procedura za identificiranje glavnih dimenzija ličnosti je FAKTORSKA ANALIZA koja identificira skupove čestica koje međusobno kovariraju, a ne kovariraju s drugim skupinama čestica – ova metoda nam omogućava organiziranje tisuća osobina ličnosti jer smanjuje veliki broj različitih osobina u manji broj faktora koji se nalaze u njihovoj osnovi
 - ✓ FAKTORSKA OPTEREĆENJA – indeksi koji pokazuju koliko je varijance u česticama objašnjeno pomoću faktora te upućuju na stupanj u kojem čestica korelira s latentnim faktorom
 - ✓ Oprez: ono što stavimo unutra, to i izađe (ako je neka važna osobina izostavljena, neće se pokazati u rezultatima)
- ❖ **TEORIJSKI PRISTUP – započinje teorijom koja određuje koje su varijable važne**
 - Statistička strategija je atreorična jer ne određuje unaprijed koje su varijable važne
 - TEORIJA SOCIOSEKSUALNE ORIJENTACIJE – Simpson i Gangestad,1991. – teorija se zasniva na postojanju 2 alternativnih seksualnih strategija: prva uključuje traženje jedne veze koju će karakterizirati monogamnost i veliko ulaganje u djecu, a druga veću promiskuitetnost, više mijenjanje partnera i manje ulaganje u djecu
 - Teorijski pristup omogućuje teoriji da odredi koje su dimenzije individualnih razlika važne, a ako imamo snažnu teoriju koja nam govori koje su varijable važne, tada nas ona može zaštititi od beskrajnog lutanja (kompas i moreplovac)
- Mnogi psiholozi koriste kombinaciju ova 3 pristupa: leksička strategija može se koristiti za izbor termina koji označavaju ličnost, a faktorska analiza je snažna metoda koja nam daje uvid u strukturu i red unutar tih termina
- Tijekom prošlog desetljeća preloženo je nekoliko desetaka taksonomija – Robert Hogan: „povijest teorija ličnosti sastoji se od ljudi koji su na nesreću dokazivali svoje privatne opsesije“
- **HANS EYSENCK– temelji joj leže u biologiji, a osniva se na crtama koje je smatrao visoko heritabilnim, a imale su psihofiziološko utemeljenje: EKSTRAVERZIJA-INTROVERZIJA, NEUROTICIZAM-EMOCIONALNA STABILNOST, PSIHOTICIZAM – skraćeno PEN**
 - ❖ Svaka supercrta nalazi se na vrhu hijerarhije i predstavlja široku crtu ličnosti; uže crte nalaze se na drugoj razini; na trećoj razini su habitualne reakcije ili navike; a na najnižoj su specifične reakcije

- ❖ Za razumijevanje biološke osnove Eysenckova modela bitne su 2 stvari: HERITABILNOST (sve 3 crte su umjereno heritabilne) I FIZIOLOŠKA OSNOVA
- ❖ E – pobudljivost ili reaktivnost središnjeg živčanog sustava; N – osjetljivost autonomnog živčanog sustava; P – visoka razina testosterona i niska razina MAO
- ❖ Ograničenja: i druge crte ličnosti pokazuju umjerenu heritabilnost, te su izostavljene neke važne osobine
- CATTELL – surađivao je sa Spearmanom te je faktorsku analizu vidio kao snažno sredstvo u razvijanju objektivne, znanstveno utemeljene taksonomije – po uzoru na istraživače vitamina je faktore ličnosti označavao slovima (fali faktor D) – vjerovao je da se istinski faktori ličnosti trebaju pronaći različitim tipovima podataka (samoiskazi, laboratorijska testiranja,...) te mu pripadaju zasluge za snažan razvoj empirijske strategije u identificiranju osnovnih dimenzija ličnosti
 - ❖ Cattellova taksonomija od 16 faktora najveća je postojeća taksonomija, no neki istraživači nisu replicirali 16 faktora već su tvrdili da je za obuhvaćanje važnih individualnih razlika dovoljan manji broj faktora
- 2 najpoznatija zagovaratelja kružne reprezentacije ličnosti su: LEARY I WIGGINS
 - ❖ Wiggins je tvrdio da termini koji označavaju crte zapravo označavaju načine na koje se ljudi razlikuju te se jedna vrsta crta zove INTERPERSONALNIM CRTAMA jer se razlika odnosi na to što ljudi rade jedni drugima, te je interpersonalno definirao kao interakciju ljudi koja uključuje razmjenu 2 resursa: LJUBAV I STATUS
 - 3 prednosti Wigginsova kružnog modela su: omogućuje eksplicitnu definiciju interpersonalnog ponašanja, specificira odnos pojedine crte sa svakom drugom crtom unutar modela (3 vrste odnosa su: BLIZINA, BIPOLARNOST I ORTOGONALNOST), te upozorava istraživače na slabosti jer su neka područja zanemarena (nesigurnost, proračunatost)
 - ✓ BLIZINA – koliko su crte unutar kruga bliske jedne drugima, te što su bliže trebale bi pozitivno korelirati
 - ✓ BIPOLARNOST – crte koje su bipolarne nalaze se na suprotnim stranama kruga i međusobno negativno koreliraju
 - ✓ ORTOGONALNOST – specificira crte koje su međusobno nepovezane te nema korelacije među njima
 - Ograničenja kružnog modela su: ima 2 dimenzije (neki istraživači tvrde da postoje crte ličnosti koje nisu pokrivena ovim dimenzijama)

- **PETOFAKTORSKI MODEL – teorija koja je posljednja 2 desetljeća imala najveću potporu istraživača – široke crte ličnosti koje čine velikih 5 su: EKSTRAVERZIJA, UGODNOST, SAVJESNOST, EMOCIONALNA STABILNOST I OTVORENOST/INTELEKT**
 - ❖ Osnivao se na kombinaciji leksičkog i statističkog pristupa – leksički pristup je započeo Allport i Odbert koji su prošli kroz rječnik i izvukli 4 500 stabilnih deskriptora ličnosti – kasnije je tu listu koristio Cattell kao početnu točku te je listu skratio na 171 klaster i završio sa 35 klastera osobina ličnosti – zatim je Fiske uzeo 22 crte i pomoću faktorske analize otkrio petofaktorsko rješenje (Fiske se spominje kao prva osoba koja je otkrila neku verziju petofaktorskog modela, ali mu se ne pridaje zasluga u identificiranju njegove precizne strukture) – Tupes i Christal su otkrili petofaktorski model koji je kasnije replicirao Norman
 - ❖ Ovaj model ima veći stupanj slaganja nego bilo koja druga taksonomija
 - ❖ **Pet faktora je pronađeno u više desetaka istraživanja koja su koristila različite uzorke, ali je i replikabilno tijekom vremena i u različitim jezicima i različitim formatima čestica**
 - ❖ 2 načina na koje se pojavljuje ova taksonomija u suvremenoj formi: samoprocjena pridjevskih crta (Goldberg) i samoprocjena čestica u obliku rečenica (Costa i McCrae – NEO-PI-R)
 - Goldberg je napravio najveće i najopćenitije sustavno istraživanje velikih pet koristeći riječi, rezultati koje je dobio jako su slični Normanovim
 - ❖ Zamjerka je leži u činjenici da je 5 faktora premalo da se pokrije sva kompleksnost - no svaki od 5 faktora obuhvaća više specifičnih FACETA koje omogućuju više finoće i nijansi
 - ❖ Postoje i neki razlike između Goldebrgovih faktora i Costinih i McCreaeovih: pojavljuju se drugačijim redoslijedom, a i neki se drugačije nazivaju
 - **Iako je petofaktorski model postigao zavidan stupanj replikabilnosti s obzirom na uzorke, istraživače i formate čestica, postoji neslaganje u vezi sa sadržajem i replikabilnošću petog faktora**
 - ❖ Različiti su istraživači različito označavali peti faktor – glavni uzrok tih razlika je činjenica da su istraživači polazili od različitih skupova čestica
 - **Oni koji su polazili od leksičke strategije koristili su čestice u obliku pridjeva i preferirali su naziv INTELEKT (Goldberg), a oni koji su koristili rečenice preferirali su OTVORENOST (Costa i McCrae)**
 - **Peti faktor je teško odrediti – možda su neke individualne razlike važnije za jednu negoli za drugu kulturu – treba provesti više međukulturalnih istraživanja!**
 - ❖ Mnogi životni ishodi mogu se bolje predvidjeti na temelju kombinacije dispozicija ličnosti nego na temelju pojedinačne dispozicije
 - ❖ Kritičari petofaktorskog modela prigovaraju da on izostavlja važne aspekte ličnosti (neki navodi postojanje dodatnih faktora, kao npr. pozitivne i negativne evaluacije, religioznost i duhovnost)
 - Zagovaratelji ovog modela otvoreni su za uključivanje dodatnih faktora ako za to ima empirijsko opravdanje – no istraživači nisu našli uvjerljive dokaze za postojanje drugih faktora
 - Noviji pristup faktorima ličnosti koji nisu obuhvaćeni ovim modelom je **ISTRAŽIVANJE IMENICA DESKRIPTIVNIH ZA LIČNOST – „taksonomija ličnosti koja se osniva na pridjevima vjerojatno nije sveobuhvatna, zbog toga što tipske imenice naglašavaju drugačiji sadržaj“ – lutkica, prijestupnik, vježbač,...**
 - „agregacija užih crta u šire ponekad može biti kontraproduktivna, kako u predviđanju, tako i u objašnjavanju“
 - Block tvrdi da nijedan od 5 faktora, osim što su korisni u svakodnevnom životu, ne zahvaća kauzalne procese kojima se istraživači ličnosti stvarno zanimaju i koji se nalaze u osnovi ličnosti

- Spajanje na temelju osobina ličnosti čini se izvrsnom idejom, ali funkcionira samo ako ljudi govore istinu o sebi
- **Teorije ličnosti dijele 3 pretpostavke o osobinama ličnosti: SMISLENE INDIVIDUALNE RAZLIKE, KONZISTENTNOST TIJEKOM VREMENA, KONZISTENTNOST U RAZLIČITIM SITUACIJAMA**
 - ❖ Smislene individualne razlike – bilo koji način na koji se ljudi međusobno razlikuju može se potencijalno smatrati osobinom ličnosti, a upravo zbog naglaska na istraživanje razlika među ljudima ovo se ponekad naziva i DIFERENCIJALNA PSIHOLOGIJA
 - Pristup crta ličnosti najviše je matematički i statistički orijentiran jer naglašava KOLIČINU – ljudi se međusobno razlikuju u količini u kojoj posjeduju određene osobine (slično kao i kemičari, oni tvrde da se kombiniranjem nekoliko osnovnih osobina, u različitim količinama, mogu izdvojiti jedinstvene kvalitete pojedinca)
 - ❖ Postoji stupanj konzistencije u ličnosti tijekom vremena – to stajalište je potvrđeno velikim brojem istraživanja (stavovi, interesi i mišljenja manje su konzistentna)
 - Kada se radi o širokim osobinama ličnosti, konzistentnost tijekom vremena češće je pravilo nego izuzetak
 - *Iako osobina može biti konzistentna tijekom vremena, način na koji se ona manifestira u stvarnom ponašanju može se značajno promijeniti!*
 - ✓ Istraživači su ustanovili da postoji korelacija -0,45 između ispada bijesa u djetinjstvu i sposobnosti zadržavanja posla u odrasloj dobi – osobina u podlozi je neugodnost, a manifestacija te osobine se promijenila tijekom vremena
 - Konzistencija u osobine postoji iako se zna da se ona mijenja s dobi zbog REDOSLIJEDA RANGOVA – ako svi ljudi pokazuju jednak stupanj promijene izraženosti određene osobine tijekom vremena, mogu u relativnom odnosu jedni prema drugima zadržati svojedobno isti redoslijed rangova
 - ✓ Kako stare, ljudi općenito postaju manje impulzivni, ali oni pojedinci koji su bili najimpulzivniji tijekom ranijih godina, još su uvijek najimpulzivniji u kasnijoj dobi
 - ❖ Ličnost pojedinca je konzistentna iz situacije u situaciju
 - 1968. MISCHEL: „LIČNOST I PROCJENA“ – sažeo je rezultate istraživanja u kojima su pronađene niske korelacije procjena ličnosti u različitim situacijama – preporučio je psiholozima da odustanu od pokušaja objašnjavanja u terminima crta ličnosti i da se prebace na situacije
 - ✓ Ako se ponašanje razlikuje od situacije do situacije, onda ga moraju određivati situacijske razlike – ovo stajalište se naziva SITUACIONIZAM
 - I psiholozi i Mischel su na kraju promijenili mišljenje, ali Mischel i dalje naglašava da psiholozi jednostavno nisu dovoljno dobri u predviđanjima kako će se pojedinac ponašati u određenoj situaciji
 - ❖ 2 najtrajnije promjene koje su usvojili psiholozi ličnosti su: INTERAKCIJA OSOBE I SITUACIJE I AGREGACIJA
 - Iako postoje 2 moguća objašnjenja zašto ljudi rade to što rade u danoj situaciji: ponašanje je u funkciji osobina ličnosti ($P=f(L)$) i ponašanje je u funkciji situacijskih sila ($P=f(S)$), najčešće su moguća oba objašnjenja, tj. radi se o INTERAKCIJI OSOBE I SITUACIJE – ponašanje je interakcija osobina ličnosti i situacijskih sila ($P=f(L*S)$)
 - ✓ Neki ljudi su konzistentno tihi, čak i na sportskih događajima, a neki su pričljivi i na sprovodima
 - ✓ Drugi način gledanja na ovo je: „ako...ako...onda...“ – „ako je situacija frustrirajuća, a osoba ima naglu narav, onda će rezultat bit agresija“

- ✓ Ovo stajalište smatra da razlike među ljudima čine razlike tek kada su uvjeti za to povoljni – neke su osobine specifične za određene situacije
 - Određene, specifične situacije mogu izazvati ponašanje koje nije karakteristično za tu osobu – tada govorimo o SITUACIJSKOJ SPECIFIČNOSTI kod koje se osoba pod određenim uvjetima ponaša na specifičan način
 - ✓ Psiholozi ličnosti su odustali od nade da će predviđati ponašanja „svih ljudi u svakom trenutku“ i pomirili se s idejom da mogu predviđati ponašanja „neki ljudi u nekim trenucima“
 - Neke situacije su toliko snažne da skoro svatko na njih reagira na isti način (smrt ljubimca) – za to postoji naziv SNAŽNA SITUACIJA
 - Kada su situacije nejasne ili slabe, najjači utjecaj na ponašanje ima ličnost – Rorschachove karte s mrljama tinte (od osobe se traži da interpretira mrlju tinte, tj. da osmisli strukturu, opisujući što vidi u mrlji)
 - **3 načina interakcije sa situacijama: SITUACIJSKI ODABIR, EVOKACIJA, MANIPULACIJA**
 - ✓ *SITUACIJSKI ODABIR – sklonost odabira situacija u kojima ćemo se zateći* (obično ljudi sami biraju u kojim situacijama će se naći)
 - Istraživanje predviđaju li osobine ličnosti koliko često će ljudi ulaziti u specifične situacije ustanovilo je da ljudi sa izraženom potrebom za postignućem provode više vremena u radnim situacijama, oni sa izraženom potrebom za redom u poznatim situacijama,... - ljudi obično biraju situacije koje odgovaraju njihovim ličnostima
 - ✓ *EVOKACIJA – ideja da određene osobine ličnosti mogu izazvati određene odgovore iz okoline*
 - Malcomb – pacijentica je sama sebe učinila dosadnom kako bi izbjegla pažnju muškaraca i otjerala ih od sebe, ali jedan od razloga zašto je došla na terapiju je bila usamljenost
 - ✓ *MANIPULACIJA – namjerna upotreba određenih taktika kako bi se prisilili drugi na nešto, utjecalo na njih ili mijenjalo njihovo ponašanje*
 - Odabir uključuje biranje postojećih okolina, dok manipulacija podrazumijeva mijenjanje okolina u kojima već jesmo
 - Postoje različite taktike manipulacije: ŠARMIRANJE, ŠUTNJA, PRISILA
 - **AGREGACIJA - proces zbrajanja ili uprosječivanja nekoliko jednokratnih opažanja što rezultira boljim mjerama** (važno je kako igrač igra tokom cijele sezone, a ne na jednoj utakmici)
 - ✓ Spearman 1910. Je objavio članak u kojem objašnjava kako su testovi s više čestica pouzdaniji od onih s manje čestica (Spearman-Brownova formula – psiholozi ličnosti su zaboravili na ovu činjenicu sve dok Epstein nije objavio podsjetnik u '80-ima
 - ✓ Mjere razine aktiviteta izmjerene jedan dan korelirale su s onima izmjerenim drugi dan svega 0,08, ali korelacija s prosječnom razinom aktiviteta mjerenom tokom 3 tjedna iznosila je 0,66
 - ✓ Agregacija podrazumijeva da nisu osobine jedino što utječe na ponašanje, utječu još brojni dodatni činitelji
- Osobine ličnosti – PROSJEČNE SKLONOSTI ponašanju na određene načine
- Osobine se često prikazuju kao dimenzije duž kojih se ljudi međusobno razlikuju, a najučinkovitiji način da se sazna gdje se ljudi nalaze je da ih pitate postavljanjem pravih pitanja kojima dobivamo precizne mjere (pri tome treba paziti da ljudi na bilo koji način ne falsificiraju svoje odgovore)

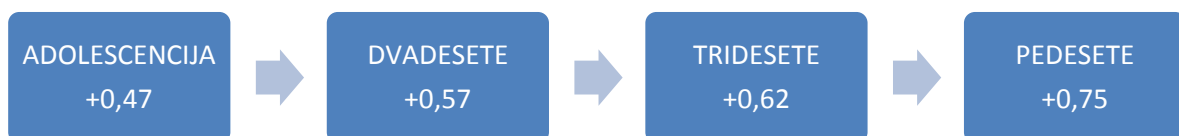
- ❖ Nemarnost – neki ispitanici možda uopće nisu motivirani da odgovore pažljivo ili iskreno
 - Uobičajena metoda uočavanja ovih problema – SKALE RIJETKIH ODGOVORA – sadrže čestice na koji bi većina ispitanika odgovorila na isti način, a ako ispitanik odgovori na 1 ili 2 pitanja „pogrešno“, možemo početi sumnjati u njegove informacije (on možda odgovara nasumce, ima problema sa čitanjem ili pogrešno označava list za odgovore)
 - Druga tehnika je uključivanje PONOVLJENIH PITANJA koja su međusobno razdvojena u upitniku – sumnjamo u iskrenost ako ispitanik različito odgovori na ista pitanja
- ❖ Iskrivljavanje na upitnicima – motivirano izobličavanje odgovora, a događa se kada se upitnici ličnosti koriste za donošenje važnih odluka o ljudskim životima
 - „iskrivljavanje u pozitivnom smjeru“ – kako bi pokazali da im je bolje ili da su bolje prilagođeni nego što jesu
 - „iskrivljavanje u negativnom smjeru“ – kako bi pokazali da im je lošije ili da su slabije prilagođeni nego što jesu
 - Autori koji osmišljavaju upitnike pokušali su osmisлити načine detektiranja iskrivljavanja
 - ✓ Kod 16-faktorskog upitnika ličnosti od 2 skupina ispitanika zamolili su ih da iskrivjavaju u pozitivnom ili negativnom smjeru, ovisno o uputi koju su dobili i na račun njihovih rezultata su napravili „profil iskrivljavanja u pozitivnom smjeru“ i „profil iskrivljavanja u negativnom smjeru“ – iako je ovo nesavršen način utvrđivanja iskrivljavanja, ali je ipak razuman
 - 2 načina na koje psiholozi mogu pogriješiti: LAŽNO NEGATIVNI I LAŽNO POZITIVNO
 - ✓ LAŽNO NEGATIVNO – psiholog može zaključiti da je osoba iskrivjavala svoje odgovore i odbaciti njene podatke, a osoba je bila iskrena
 - ✓ LAŽNO POZITIVNO – psiholog može procijeniti da je osoba koja je iskrivjavala, zapravo govorila istinu
- ❖ Stil odgovaranja – odnosi se na sklonost nekih ljudi da na neka pitanja odgovaraju na temelju nečega što nema veze sa sadržajem pitanja – zbog toga se ponekad naziva i NESADRŽAJNO ODGOVARANJE
 - PRETJERANO SLAGANJE – sklonost daje slažete s česticama upitnika, neovisno o njihovu sadržaju
 - EKSTREMNO SLAGANJE – sklonost da se daju odgovori sa krajeva skala
 - Ako sudionik ne odgovara na sadržaj pitanja nego na nešto drugo, tada njegovi odgovori nisu odraz mjernog aspekta ličnosti, te se smanjuje valjanost
 - **SOCIJALNA POŽELJNOST – sklonost da na pitanja odgovaramo tako da se prikažemo socijalno privlačnim ili simpatičnim**
 - ✓ Postoje 2 stajališta vezana uz interpretaciju socijalne poželjnosti: ona predstavlja iskrivljenje ili grešku koja bi se trebala ukloniti, ili je valjan dio drugih poželjnih osobina ličnosti povezana sa srećom, savjesnošću i prilagođenošću
 - ✓ CROWNE I MARLOWE: “MOTIV ZA ODOBRAVANJEM” – smatraju da socijalna poželjnost odražava potrebu za odobravanjem te su i u knjizi objavili skalu socijalne poželjnosti - ako osoba u velikoj mjeri poriče uobičajene grijehe i probleme, a pripisuje si mnoga savršena i dobro prilagođena ponašanja i rezultat na skali socijalne poželjnosti će joj biti visok - ovaj rezultat se može upotrijebiti pri statističkoj

korekciji rezultata; još jedan način suočavanja s ovim problemom je razvijanje upitnika koji su manje osjetljivi na ovakve odgovore; a treći način je korištenje UPITNIKA SA PRISILNIM IZBOROM gdje se ispitaniku ponude parovi tvrdnji i od njih se traži da označe koja je tvrdnja u svakom paru točnija za njih (tvrdnje se biraju tako da je svaka tvrdnja u paru slična drugoj s obzirom na socijalnu poželjnost, te se sudionici moraju odlučiti za sadržaj čestice koji im više odgovara)

- ✓ TAYLOR: "POZITIVNE ILUZIJE" – sažima veliki broj istraživanja koja upućuju na to da pozitivne i uvećane iluzije o sebi, svijetu i budućnosti mogu poticati psihičku prilagodbu i mentalno zdravlje (ali i sporije napredovanje bolesti kod muškaraca zaraženih HIV-om)
- ✓ Istraživači socijalne poželjnosti pokušali su razdvojiti optimizam od upravljanja dojmovima – PULHUS – URAVNOTEŽENI UPITNIK SOCIJALNE POŽELJNOSTI koji se sastoji od 2 subskala: SUBSKALA SAMOZAVARAVAJUĆEG PRETJERIVANJA I SUBSKALA UPRAVLJANJA DOJMOVIMA
- Osobine ličnosti mogu predvidjeti tko će biti uspješan u određenom poslu, no korištenje testova za odabir zaposlenika ima određena ograničenja i nedostatke – građanske sudske tužbe, diskriminacija, remećenje privatnosti, narušavanje vjerskih sloboda
 - ❖ Komisija za jednake uvjete zapošljavanja – EEOC 1978. je standardizirala upute za upotrebu testova pri odabiru zaposlenika – Spis o reformi građanskih službi koji ostavlja na poslodavcu teret dokazivanja da korišteni testovi ipak predviđaju uspjeh na poslu
 - ❖ MMPI II – konstruiran je otkrivanje osoba sa značajnim psihičkim bolestima
- „imamo ponešto za svakoga“ – Barnum
 - ❖ Barnumovske tvrdnje su općenitosti, tvrdnje koje se mogu odnositi na svakoga, a interpretatori ličnosti ponekad daju ove tvrdnje (posebice besplatni internetski servisi – „dobijete ono što ste platili“)
 - ❖ Pouzdane interpretacije obično sadrže kvantitativne tvrdnje informacije o tome gdje se na nekoj osobini osoba nalazi, ali i provjeravaju odgovara li se nemarno
- GRE test – test sposobnosti za koji se smatra da odražava opću inteligenciju ili kapacitet za učenje, a na inteligenciju gleda kao na osobinu (konzistentna tijekom vremena i različitim situacijama, te odražava smislene razlike među ljudima)
 - ❖ Mnogi psiholozi smatraju da je inteligencija pozadina u odnosu na koju se manifestiraju osobine ličnosti (npr. pametni i glupi sociopat – jedan bi možda provodio više vremena u zatvoru, iako bi obojica počinili iste zločine)
 - ❖ Meta-analizom istraživanja koja su ispitivala mogućnost predviđanja uspjeha na studiju s obzirom na GRE rezultat otkrivene su skromne korelacije
- *KRITERIJSKI PROBLEM* – *odnosi se na to kako definiramo i mjerimo kriterij koji želimo predviđati* (u prošlom primjeru definicija problema može biti stjecanje doktorata ili završavanja školovanja)
- *SUŽENJE REZULTATA* – kako se raspon rezultata u uzorku sužava mogućnost tog rezultata da korelira s drugim rezultatima se smanjuje
- Mayers-Briggs indikator tipova – MBTI (razvile su ga majka i kći) – pruža informacije o ličnosti testiranjem 8 osnovnih preferencija u formatu prisilnog izbora te rezultira jednim od 16 tipova ličnosti
 - ❖ Kritike: manje je pouzdan od drugih testova zbog prisilnog izbora (ali je privlačan jer svi volimo o drugima razmišljati kao o neakvim tipovima, organizirati ih u skupine)

- *RAZVOJ LIČNOSTI – može se definirati kao kontinuitet, konzistentnost i stabilnost kod ljudi tijekom vremena te načini na koje se ljudi mijenjaju – stoga se može reći da razvoj ličnosti sadrži 2 facete: STABILNOST I PROMJENE*
- **3 najvažnija oblika stabilnosti su: STABILNOST RANG PORETKA, STABILNOST RAZINE PROSJEKA I KOHERENTNOST LIČNOSTI**
 - ❖ *STABILNOST RANG PORETKA – zadržavanje individualne pozicije unutar grupe (ako ljudi tendiraju zadržavanju svoje pozicije na dominaciji u odnosu na druge članove grupe tijekom vremena, tada postoji velika stabilnost rang poretka u dominaciji)*
 - ❖ *STABILNOST RAZINE PROSJEKA – konstantnost razine → PROMJENA RAZINE PROSJEKA*
 - ❖ *KOHERENTNOST LIČNOSTI – uključuje promjene u manifestacijama ličnosti, ali se zadržava rang poredak u odnosu na ostale (pretpostavimo da su isti ljudi dominantni i s 8 i sa 20 godina; ovi s 8 pokazuju svoju dominaciju žilavošću u tučnjavi, nazivajući svoje protivnike „mekušcima“, a u dobi od 20 godina oni nagovaraju druge ljude da prihvate njihove poglede, inzistiraju na mjesto izlaska, ...) – pri tome je važno da su se manifestacije djelovanja promijenile, ali da je ukupna razina djelovanja ostala ista*
 - *Uključuje i kontinuitet i promjenu – kontinuitet u osobini koja je u osnovi, a promjenu u vanjskoj manifestaciji te osobine*
- *Privremene promjene ličnosti ne čine razvoj ako ne dovedu do trajnijih ili stalnih promjena (korištenje alkohola i droge trenutno može promijeniti ličnost, ali to ne rezultira razvojem ličnosti, dok to što postajete odgovorniji kako starite jest razvoj ličnosti)*
- *Promjena ličnosti ima 2 definirajuće kvalitete: promjene se događaju UNUTAR osobe, a ne samo u vanjskoj okolini, te su relativno TRAJNE, a ne privremene*
- *Ličnost tijekom vremena se proučava na 3 razine analize: RAZINA POPULACIJE, RAZINA GRUPNIH RAZLIKA I RAZINA INDIVIDUALNIH RAZLIKA*
 - ❖ *RAZINA POPULACIJE – nekoliko psihologa ličnosti teoretiziralo je o promjenama kroz koje svi prolazimo tijekom života (npr. Freudova teorija psihoseksualnog razvoja)*
 - ❖ *RAZINA GRUPNIH RAZLIKA – neke promjene tijekom vremena različito utječu na različite grupe ljudi (npr. spolne razlike – muškarci preuzimaju više rizika, a žene razvijaju jaču savjesnost i razumijevanje osjećaja drugih; kulturalne i etničke razlike – euroamerikanke tendiraju puno manjem zadovoljstvu tijelima nego afroamerikanke)*
 - ❖ *RAZINA INDIVIDUALNIH RAZLIKA (npr. koji pojedinci će doživjeti krizu srednjih godina)*
- *Najviše istraživane karakteristike ličnosti u dojenačkoj dobi i djetinjstvu spadaju u TEMPERAMENT – individualne razlike koje se pojavljuju vrlo rano u životu, a vrlo vjerojatno imaju nasljednu osnovu i često su uključena ponašanja povezana sa emocionalnošću i pobudljivošću*
 - ❖ *MARY ROTHBART – proučavala je 6 faktora temperamenta: RAZINA AKTIVNOSTI, SMJEŠKANJE I SMIJEH, STRAH, NEUGODA PRI OGRANIČAVANJU, UTJEŠLJIVOST I PAŽNJA – ispostavilo se da su korelacije između različitih vremenskih perioda pozitivne, te da razina aktivnosti i smješkanje imaju tendenciju pokazivanja više stabilnosti tijekom vremena od ostalih osobina*
 - *No u ovom istraživanju su skrbnici ispunjavali upitnike, tako postoje neka ograničenja*
 - *Ovi nalazi otkrivaju 4 važne stvari: stabilne individualne razlike pojavljuju se vrlo rano u životu; za većinu varijabli postoje umjerene razine stabilnosti tijekom prve godine života; stabilnost temperamenta ima tendenciju da bude viša tijekom kratkih vremenskih intervala nego kod dužih; razina stabilnosti ima tendenciju rasta kao djeca sazrijevaju*

- Longitudinalna istraživanja (ispitivanja istih pojedinaca tijekom vremena - skupa su i teško ih je provesti) – BLOCK I BLOCK su mjerili više od 100 djece u dobi od 3,4,5,7 i 11 godina i u odrasloj dobi, a mjerili su njihovu razinu aktiviteta (prvo aktometrom, a zatim procjenama učitelja → agregacija mjera)
 - ❖ **KOEFICIJENTI STABILNOSTI** – korelacije istih mjera dobivenih u 2 različitim vremenskim točkama – ponekad se nazivaju i KOEFICIJENTI TEST-RETEST POUZDANOSTI
 - Što je vrijeme između testiranja duže, to su niži koeficijenti stabilnosti – mjere dobivene rano u životu mogu predviđati ličnosti poslije u životu, ali mogućnost predviđanja opada s dužinom vremena između testiranja
 - ❖ **KOEFICIJENTI VALJANOSTI** – korelacije različitih mjera iste osobine dobivenih u istoj vremenskoj točki
 - ❖ OLWEUS – pregledao 16 longitudinalnih istraživanja agresije tijekom djetinjstva i zaključio da se jasne individualne razlike u agresiji javljaju vrlo rano u životu, sigurno do 3 godine, te da pojedinci zadržavaju svoju stabilnost rang poretka za agresivnost u značajnom stupnju tijekom godina
- **Costa i McCrae su napravili sažetak longitudinalnih istraživanja u odrasloj dobi i zaključili su da glavne crte petofaktorskog modela kod samoprocjena (neuroticizam, ekstraverzija, ugodnost, savjesnost i otvorenost) pokazuju umjerene do visoke razine stabilnosti - +0,65**
 - ❖ Slični rezultati pronađeni i kada su izvor podataka bile procjene drugih ljudi
 - ❖ Robins i suradnici su replicirali istraživanje Coste i McCraea su došli do toga da su umjerene razine stabilnosti rang poretka za petofaktorski model visokoreplikabilne kroz različite populacije i s različitim istraživačima
 - ❖ Slični rezultati dobiveni su i kod drugih dispozicija ličnosti u rasponu 0,5-0,7 (npr. kod samopouzdanja)
- **ROBERTS I DELVECCHIO – proveli su meta-analizu 152 longitudinalna istraživanja i pronašli su 2 ključna rezultata: konzistentnost ličnosti ima tendenciju stupnjevanja rasta s povećanjem dobi, a vrhunac je dosegla tijekom pedesetih – kako ljudi stare, ličnost postaje sve više ukorijenjena**

- Nakon 50-e postoji nevjerojatno malo promjene u prosječnoj razini stabilnosti – no malo promjene ne znači nimalo promjene – postoje male, ali konzistentne promjene
 - ❖ Postoji tendencija postupnog smanjenja otvorenosti, ekstraverzije i neuroticizma povećanjem dobi do 50-ak godina
 - Uvjerljivo najkonzistentnija promjena je smanjenje neuroticizma ili negativnog afekta
 - ❖ No opaženo je i povećanje rezultata na ugodnosti i savjesnosti
 - Jedno istraživanje otkrilo je povećanje ugodnosti za ½ SD, a savjesnosti za ¼ SD
 - ❖ „promjene u ličnosti koje se događaju od adolescencije do odrasle dobi reflektiraju rast u smjeru veće zrelosti; mnogi adolescenti postaju kontroliraniji i pouzdaniji te manje ljuti i otuđeni“

- Velikih 5 dimenzija ličnosti može se mijenjati terapijom – pri procjeni efekta programa rehabilitacije kod ovisnika uočeno je opadanje u neuroticizmu, a porast u ugodnosti i savjesnosti
- Block i Robbins su proučavali samopoštovanje i karakteristike ličnosti povezane sa njim tijekom vremena – samopoštovanje je mjereno razlikom između trenutnog i idealnog samoopisa (što je manje odstupanje, to je samopoštovanje veće) u dobi od 14 i 23 godine – za cijeli uzorak nije bilo promjene u samopoštovanju s povećanjem dobi; ali tijekom vremena spolovi se odvajaju, s tim da samopoštovanje muškaraca ima tendenciju rasta, a kod žena opadanja (muškarci su imali porast za otprilike 1/5 SD, žene pad za 1 SD) – primjer promjene ličnosti na grupnoj razini
- Uočeno je opadanje impulzivnosti i fleksibilnosti s povećanjem dobi
- Edwardsov raspored osobnih preferencija – široki upitnik ličnosti dizajniran da obuhvati širok raspon karakteristika ličnosti
 - ❖ Ispitivana je ambicija kod studenata i nestudenata – studenti su na početku istraživanja imali veću ambiciju od nestudenata, ali je i pronađeno veće opadanje ambicije kod studenata (možda zato što su postali realističniji)
 - ❖ Njihovi rezultati na autonomiji, postignuću i dominaciji su se povećali tijekom vremena (možda zato što su preuzeli odgovornost za uzdržavanje svoje obitelji)
- Ljudi postaju oprezniji i konzervativniji s povećanjem dobi (ovo su potvrdila i istraživanja traženja uzbuđenja)
 - ❖ Traženje uzbuđenja raste od djetinjstva do adolescencije i doživljava vrhunac u kasnijoj adolescenciji (18-20 godina), a tada opada – prosječna korelacija između dobi i traženja uzbuđenja nakon 20 godina je -0,30
- U istraživanju žena s koledža proučavane su promjene u ličnosti između ranih 40-ih i 50-ih – najdramatičnije promjene su se pojavile na skali femininosti – uočeno je opadanje femininosti kako su prelazile je jednog u drugo desetljeće (razlog možda leži u činjenici da u tom periodu pada i razina estrogena?)
 - ❖ U istraživanju je mjerena još i kompetentnost – žene su u ovom uzorku pokazale izraziti porast u samoprocjenama kompetentnosti, dok su njihovi muževi pokazali konstantne rezultate
 - ❖ Istraživači su ih također podijeli u 4 kupine: kućanice s nenarušenim brakovima i djecom, žene koje rade i imaju djecu, rastavljene majke, one koje nisu majke – samo kod tradicionalnih kućanica nije uočen porast u neovisnosti tijekom vremena
- Ispitivano se jesu li ove promjene posljedica stvarni osobnih promjena ili su pod utjecajem kohorte – JEAN TWENGW je u svom istraživanju došla do odgovora da kod muškaraca nisu uočene nikakve značajne kohortne promjene, dok djevojčice upijaju kulturalne poruke koje primaju od svijeta i prema njima oblikuju svoju ličnost, a to ovisi o kohorti u kojoj se nalaze
- Kelly i Conley su pratili 300 parova i došli do zaključka da su 3 aspekta ličnosti važna za predviđanje bračnog nezadovoljstva i rastave: neuroticizam muža, nedostatak kontrole impulsa muža i neuroticizam žene (posebice su važne visoke razine neuroticizma – parovi koji su imali dobre brakove imali su rezultate na neuroticizmu za ½ SD niže od onih parova koji su se kasnije rastavili)
 - ❖ Muževi sa slabijom kontrolom impulsa tendirali su izvanbračnim aferama
- Neuroticizam igra važnu ulogu i na otpornosti na gubitak supružnika – oni koji su bili visoko na emocionalnoj stabilnosti manje su tugovali i pokazivali manje depresije te brži psihički oporavak
- Rana ličnost može predvidjeti kasniji razvoj alkoholizma i emocionalnog poremećaja – oni koji su imali rezultate na neuroticizmu ¾ SD više od prosjeka, razvili su alkoholizam ili emocionalni poremećaj
 - ❖ Ali isto tako alkoholičari su imali 1SD niže rezultate u kontroli impulsa od osoba koje su imale emocionalni poremećaj

- Impulzivnost igra ključnu ulogu u obrazovanju i akademskom postignuću – osobe sa visokim SAT rezultatima i impulzivnošću imali su niže ocjene od pojedinaca sa niskom impulzivnošću (ova razlika nije uočena kod osoba sa niskim SAT rezultatima) – utvrđena je korelacija -0,47 između impulzivnosti i prosjeka ocjena (vjerojatnije je da će impulzivni pojedinci prekinuti studij)
 - ❖ Također impulzivnost utječe i na izvedbu na poslu – osobe koje su visoko na samokontroli s 18 imaju veća ostvarenja na poslu, veću financijsku sigurnost sa 26
 - No poslovni ishodi mogu previđati i ličnosti – uspješni pojedinci su manje otuđeni i sposobniji su nositi se sa stresom
- Caspi i Herbener su istraživali je li izbor bračnog partnera uzrok stabilnosti ličnosti ili promjene – smatrali su da će sličnost supružnika podržati stabilnost ličnosti; podijelili su parove u 3 grupe: vrlo slične, umjereno slične i nisko slične i na kraju potvrdili svoja predviđanja; ljudi vjenčani za supružnike koji su vrlo slični njima pokazali su najviše razine stabilnosti ličnosti

- *GENOM – kompletan set gena koje organizam posjeduje* – ljudski genom sadrži 30-40 000 gena koji se nalaze na 23 para kromosoma
 - ❖ iznimka su crvena krvna zrnca (ne sadrži gene), jajna stanica i spermiji koji ne sadrže samo 1 kopiju genoma
 - ❖ 26.06.2000. – objavljen je prvi završeni nacrt kompletnog ljudskog genoma
- Iako je broj gena koje ljudi posjeduju sličan broj gena kod miševa ili crva, način na koji se oni dekodiraju u proteine promjenjiviji je i to može objasniti razliku između ljudi i drugih vrsta
 - ❖ Geni koji kodiraju proteine čine oko 2% ljudskog genoma, a za ostalih 98% se smatralo da pripadaju „genskom otpadu“ jer su nefunkcionalni, ali pomalo genetičari otkrivaju da to i zapravo nije otpad te se sada nazivaju „pseudogenima“
- Istraživači genetike ponašanja pokušavaju odrediti stupanj u kojem su individualne razlike posljedica genskih i okolinskih razlika
- *EUGENIKA – ideja da možemo oblikovati budućnost ljudske rase tako da se potiče razmnožavanje pojedinaca sa određenim osobinama i destimulira razmnožavanje osoba bez tih osobina – „master race“*
 - ❖ Nalaz da osobina ličnosti ima gensku osnovu ne znači da je okolina bespomoćna u modificiranju te karakteristike
- Jedan od središnjih ciljeva genetičkih istraživanja je određivanje postotka individualnih razlika koji se može objasniti genskim, odnosno okolinskim razlikama
- Bihevioralni genetičari obično nisu zadovoljni određivanjem postotka varijance koji se može objasniti genskim ili okolinskim razlikama
- *HERITABILNOST – proporcija fenotipske varijance koja se može objasniti genotipskom varijancom – ona opisuje stupanj u kojem genske razlike među pojedincima uzrokuju razlike u opaženoj osobini*
 - ❖ FENOTIPSKA VARIJANCA – odnosi se na opažene individualne razlike
 - ❖ GENOTIPSKA VARIJANCA – odnosi se na individualne razlike u ukupnoj zbirci gena koje posjeduje neka osoba
- *OKOLINSKI EFEKT – postotak opažene varijance u grupi pojedinaca koji se može objasniti okolinskim razlikama – što je heritabilnost veća, to je okolinski efekt manji (i obrnuto)*
- Pogrešna shvaćanja heritabilnosti su: odnosi se na pojedinca, konstantna je, apsolutno je precizna statistička mjera

- ❖ Odnosi se na pojedinca – heritabilnost se odnosi samo na razlike u uzorku ili populaciji
- ❖ Konstantna – heritabilnost je statistička mjera koja se odnosi na populaciju u jednom trenutku u vremenu i u određenim okolinama (npr. ako se okoline promjene, promijenit će se i heritabilnost)
- ❖ Precizna statistička mjera – na heritabilnost je najbolje gledati kao na procjenu postotka fenotipskih razlika koje ovise o genotipskim razlikama
- RASPRAVA O NASLIJEĐU I OKOLINI – argumenti o tome jesu li geni ili okolina važniji deteminati ličnosti
 - ❖ Ne postoji na razini pojedinca jer svaki pojedinac sadrži jedinstven položaj gena
 - ❖ Za određenu populaciju u određenoj vremenskoj točki možemo dati razumne izjave o tome što je važnije za objašnjenje razlika (geni ili okolina)
- Metode za razdvajanje doprinosa gena i okoline kod individualnih razlika su: SELEKTIVNI UZGOJ, PORODIČNA ISTRAŽIVANJA, ISTRAŽIVANJA BLIZANACA I ISTRAŽIVANJA USVAJANJA
 - ❖ SELEKTIVNI UZGOJ – moguć je jedino ako su željene karakteristike pod utjecajem naslijeđa (nije etično kod ljudi)
 - Počinje identificiranjem pasa koji imaju željenu karakteristiku, a zatim se tu psi pare samo s drugim psima koji imaju tu karakteristiku
 - ✓ Istraživanja su dokazala da su i osobine ličnosti (npr. agresivnost, ugodnost,..) također nasljedne
 - ❖ *PORODIČNA ISTRAŽIVANJA – istraživanja koja povezuju stupanj genske srodnosti članova porodice sa stupnjem sličnosti u ličnosti (roditelj dijeli 50% gena s djetetom, braća međusobno dijele 50% gena, bake i djedovi s unucima dijele 25% gena,...) – ako je osobina visoko heritabilna, tada bi članovi porodice s većim stupnjem genske povezanosti trebali bi biti međusobno sličniji od članova porodice s manjim stupnjem genske povezanosti*
 - Ali članovi porodice koji imaju iste gene, obično imaju i istu okolinu; te se rezultati iz porodičnih istraživanja ne mogu smatrati konačnim (nalaz da članovi porodice postaju sve sličniji kako se povećava stupanj genske povezanosti, kompatibilan je s genetičkom hipotezom, ali ne može se smatrati nepobitnim dokazom)
 - ❖ ISTRAŽIVANJA BLIZANACA – daju procjenu heritabilnosti računanjem jesu li jednojajčani blizanci sličniji od dvojajčanih
 - Istraživanja blizanaca odraslih odvojeno su iznimno zanimljiva
 - Blizanci se rađaju 1/83 porođaja i pojavljuju se u 2 varijante: MONOZIGOTNI (MZ) I DIZIGOTNI (DZ); 2/3 su dizigotni blizanci, a 1/3 su monozigotni
 - Ako su MZ blizanci jednako međusobno slični kao DZ kada je u pitanju neka karakteristika ličnosti onda možemo zaključiti da ona nije heritabilna

$$\text{heritabilnost}^2 = 2(r_{mz} - r_{dz})$$
 - **PRETPOSTAVKA O JEDNAKIM OKOLINAMA – metoda blizanaca pretpostavlja da okoline kojima u izloženi MZ blizanci nisu ništa sličnije od okolina kojima su izloženi DZ (npr. roditelji mogu MZ blizance oblačiti sličnije nego što roditelji oblače DZ blizance)**
 - ✓ Kako bi provjerili ovu pretpostavku proučavali su blizance koji su pogrešno dijagnosticirani kao MZ ili DZ – roditeljska vjerovanja i određivanje tipa blizanaca nije utjecalo na njihovu stvarnu sličnost na mjerama ličnosti i na kognitivnim mjerama – što zapravo potvrđuje pretpostavku
 - Blizancu nisu reprezentativni za populaciju (rađaju se nekoliko tjedana prerano i težina im je manja pri porođaju) – istraživači su dokazali da to nije istina

- ❖ ISTRAŽIVANJA USVAJANJA – najsnažnija dostupna bihevioralno-genetička metoda – mogu se izračunati korelacije usvojene djece i usvojitelja, s kojima ne dijele gene (ako postoji pozitivna korelacija, to je dokaz o okolinskim utjecajima na ispitivanu osobinu)
 - Ali isto tako možemo izračunati i korelaciju između usvojene djece i bioloških roditelja koji nisu imali utjecaj na okolinu te djece – a to je izrazito važno jer nam omogućava zanemarivanje pretpostavke o jednakim okolinama
 - Ali postoji i nekoliko mogućih problema: PRETPOSTAVKA O REPREZENTATIVNOSTI I SELEKTIVNI SMJEŠTAJ
 - ✓ PRETPOSTAVKA O REPREZENTATIVNOSTI – pretpostavlja da se parovi koji usvajaju djecu ne razlikuju od parova koji ne usvajaju djecu – nekoliko istraživanja je to potvrdilo za kognitivne sposobnosti, ličnost, obrazovanje i SES
 - ✓ SELEKTIVNI SMJEŠTAJ – ako su usvojena djeca smještena kod usvojitelja koji su slični njihovim biološkim roditeljima, to može dovesti do povećane korelacije između usvojene djece i usvojitelja – ali pokazalo se da selektivnog smještaja nema
- ❖ Jedan od najsnažnijih bihevioralno-genetičkih nacrti je ISTRAŽIVANJE BLIZANACA ODRASLIH ODVOJENO – korelacije MZ blizanaca odraslih odvojeno mogu se odmah interpretirati kao indeksi heritabilnosti – ali ovi slučajevi su vrlo rijetki (braća Jim)
- Najčešće istraživane osobine ličnosti u bihevioralno-genetičkim istraživanjima su: neuroticizam i ekstraverzija
 - ❖ Henderson je utvrdio da postoji značajna heritabilnost za obje osobine – ekstraverzija 0,60 i neuroticizam 0,54 – što bi značilo da su ove osobine polovično uzrokovane genetikom (ovo je istraživanje provedeno na blizancima, ali i ono provedeno na istraživanju usvajanja pokazuje isto značajno heritabilnost koje je nešto niža – N 0,30 i E 0,40)
- I razina aktiviteta pokazuje značajnu heritabilnost, kao i psihopatske osobine ličnosti – 0,40
- Heritabilnost ličnosti nije ograničena samo na našu vrstu – istraživanja su provedena i na čimpanzama gdje se ispitivala dominantnost i zadovoljstvo – dobiveni su rezultati heritabilnost za zadovoljstvo od 0,40 i za dominaciju 0,66
- Pregled bihevioralno-genetičkih istraživanja za glavne osobine ličnosti pruža procjenu heritabilnosti u rasponu od 20-45%, što znači da su one umjereno heritabilne i da je značajan dio varijance u osobinama ličnosti po podrijetlu okolinski
- Stavovi se općenito smatraju dijelom ličnosti (postoje individualne razlike, stabilni su i povezani sa stvarnim ponašanjem)
 - ❖ Tradicionalizam ima heritabilnost 0,63
 - ❖ Geni imaju ulogu na profesionalne interese, ali i profesionalni interesi utječu na socijalni status
 - ❖ Ne pokazuju svi stavovi i vjerovanja ove umjerene heritabilnosti – utvrđena je nulta heritabilnost za religiju i rasnu integraciju
- Pušenje i pijenje su ponašajne manifestacije osobina ličnosti: traženje uzbuđenja, ekstraverzija i neuroticizam – a individualne razlike u tim navikama su heritabilne
 - ❖ Istraživanja heritabilnosti alkoholizma su otprilike 0,50 za oba spola
- Ista istraživanja koja upućuju na umjerenu heritabilnost, upućuju i na važnost okolinskih utjecaja (ako osobine imaju heritabilnost 30-50%, to ujedno znači i da su pod utjecajem okoline 50-70%)
- Bihevioralni genetičari razlikuju DIJELJENE I NEDIJELJENE OKOLINSKE UTJECAJE
 - ❖ Na većinu varijabla ličnosti dijeljena okolina ima malo ili nimalo utjecaja - istraživanja usvajanja pokazuju da je prosječna korelacija između usvojene braće i sestara koji dijele velik dio okoline, ali ne dijele gene samo 0,05 (što god da se događa u njihovu okolini ne čini ih sličnima u ličnosti – važnije je kako oni sami doživljavaju tu okolinu)

- ❖ Važni dijeljeni okolinski utjecaji su: stavovi, religijska vjerovanja, političke orijentacije, zdravstvena ponašanja, verbalna inteligencija
 - *INTERAKCIJA GENOTIPA I OKOLINE* – odnosi se na različite odgovore pojedinca s različitim genotipovima na iste okoline (ekstroverti i introverti – razina simulacije)
 - *KORELACIJA GENOTIPA I OKOLINE* – različito izlaganje pojedinca s različitim genotipovima različitim okolinama (roditelji mogu promicati sport za atletski nadarenu djecu više nego za onu manje nadarenu) – postoje 3 vrste korelacija: PASIVNA, REAKTIVNA I AKTIVNA
 - ❖ *PASIVNA KORELACIJA* – događa se kada roditelji pružaju djetetu i gene i okolinu, dok ono ne radi ništa kako bi došlo do te okoline (verbalno nadareni roditelji djeci prenose takve gene i kupuju mnogo knjiga)
 - ❖ *REAKTIVNA KORELACIJA* – događa se kada roditelji reagiraju na djecu drugačije, ovisno o genotipu djeteta (majke grle maza, a smanje grljenje ne-maza)
 - ❖ *AKTIVNA KORELACIJA* – događa se kada osoba s određenim genotipom stvara ili traži određenu okolinu – „*BIRANJE NIŠA*“
 - ❖ Korelacije genotipa i okoline mogu biti pozitivne ili negativne tako da mogu potaknuti ekspresiju dispozicije ili je obeshrabriti
 - I gensko naslijeđe i zajednička i različita okolina utječu na ličnost
 - *MOLEKULARNO-GENETIČKA ISTRAŽIVANJA* – koriste svoje metode kako bi odredili specifične gene povezane sa osobinama ličnosti
 - ❖ Metoda povezanosti – utvrđuje imaju li pojedinci s određenim genom više ili niže rezultate na toj osobini od pojedinaca bez tog gena (prvi rezultati su objavljeni tek 1996., tako da je to najnovija metoda)
 - ❖ D4DR – nalazi se na kratkom kraku kromosoma 11, a povezan je s dopaminskim receptorom i samim time s traženjem novosti - pojedinci sa dugim ponavljanjem ovog gena imaju više rezultate na traženju novosti od pojedinaca s kratkim ponavljanjem (ljudi s dugim D4DR su relativno nereaktivni na dopamin i to uzrokuje njihovo traženje uzbuđenja kako bi nadoknadili razinu dopamina) – ipak veličina povezanosti je dosta mala (4% varijance je objašnjeno ovim genom, a sigurno postoji još 10 drugih gena koji su također važni za traženje uzbuđenja)
 - ❖ Čini se malo vjerojatno da će ikada biti pronađen samo jedan gen koji će objašnjavati više od malog postotka varijacija u ličnosti
 - Tijekom prošlog stoljeća, pogotovo u SAD-u, prevladavao je *OKOLINSKI POGLED* – smatra da je ličnost determinirana socijalizacijskim postupcima, a nisu bili zadovoljni ovim načinom istraživanja ni zbog moguće zloupotrebe genetike ponašanja (nacizam, ili homoseksualnost koja se može izliječiti ako je okolinski uvjetovana)
-
- Traumatske ozljede mozga mogu dovesti do velikih promjena u ličnosti, a jedan od najčešćih promjena je smanjena sposobnost kontrole impulzivnih poriva – to se pokazalo kod: djece sa traumatskim ozljedama prilikom porođaja, starijih osoba nakon moždanog udara, odraslih s traumatskim ozljedama mozga
 - ❖ Smanjena kontrola je najvjerojatnije posljedica ometene komunikacije između frontalnih režnjeva i drugih dijelova mozga
 - ❖ Najpoznatiji pacijent s ozljedom mozga je Phineas Gage (1848.)
 - Ideja da su elementi ličnosti proizvodi bioloških procesa je jako stara – Galen i Hipokrat su tvrdili da količine tekućine u tijelu određuju ličnost (flegma – flegmatik, krv – sangvinik, žuč – kolerik, crna tekućina –melankolik) – *TEORIJA TJELESNIH TEKUĆINA*

- Prednost fiziološkog pristupa je da fiziološke varijable možemo mjeriti mehanički i pouzdano, a fiziološki sustavi su: živčani sustav, krvožilni sustav i mišićno-koštani sustav
- Razlike u fiziologiji stvaraju, pridonose ili upućuju na razlike u psihičkom funkcioniranju
 - ❖ Prema ovom stajalištu osoba je introvertirana jer ima pretjerano osjetljiv živčani sustav
- Parsimoničnost – fiziološke teorije često pokušavaju objasniti veliki raspon ponašanja pomoću nekoliko konstrukata
- Ovi psiholozi ne tvrde da je fiziologija sudbina, već da je jedan od uzroka kojima se može objasniti ponašanje
- ALLPORT – tvrdio da se ličnost sastoji od tjelesnih i mentalnih aspekata
- SHELDON – rani moderni zagovarač fiziološkog pristupa koji je tvrdio da tip tijela određuje ličnost – smatrao je da postoje 3 tipa građe tijela: mršavi-EKTOMORFNI, mišićavi-MEZOMORFNI, debeli-ENDOMORFNI i da su to predispozicije za 3 tipa ličnosti: misaoni i introvertirani, asertivni i odvažni te društveni i skloni zabavi
 - ❖ Nedostatak ovog istraživanja leži u činjenici da je Sheldon sam ocjenjivao i tip tjelesne građe i tip ličnosti te nije bilo SLIJEP ZA PROCJENE (pristranost i očekivanja su mogla utjecati na rezultate) – istraživanja koja su provedena u kontroliranim uvjetima nisu poduprla nalaze
- Istraživači moraju biti u stanju izraditi takav TEORIJSKI MOST između proučavanih osobina i fizioloških varijabli kako bi njima mogli objašnjavati ličnost
- Većina fizioloških mjera prikuplja se pomoću elektroda ili senzora stavljenih na kožu ispitanika - ograničenje je to što je ispitanika žicama privezan za uređaj pa je pokretanje ograničeno, ali pomoću TELEMETRIJE – procesa kojim se električni signali sa sudionika šalju poligrafu putem radiovalova, to će biti omogućeno
- 3 fiziološke mjere od posebnog interesa su: ELEKTRODERMALNA AKTIVNOST, MJERE RADA SRAC I AKTIVNOST MOZGA, još kao četvrta se može dodati i KOLIČINA HORMONA U KRVI
- Koža na dlanovima ima gusto raspoređene znojne žlijezde koje su pod utjecajem SIMPATIKUSA koji priprema tijelo za akciju- kada je on aktivan znojne žlijezde se počinju puniti slanom vodom, koji se može detektirati prije nego što se uoči – primjeni se mala količina elektriciteta, jer znoj provodi elektricitet (što je više vode prisutno u koži, koža lakše provodi elektricitet) – ovaj proces se zove ELEKTRODERMALNA PROVODLJIVOST – što je veća aktivnost simpatičkog živčanog sustava, znojne žlijezde proizvode više vode i koža bolje provodi elektricitet
 - ❖ Neki ljudi imaju povećanu provodljivost kože u odsutnosti ikakva podražaja, a osobine koje se povezuju s tim reakcijama su anksioznost i neuroticizam jer je njihova simpatikus u stanju stalne aktivacije
- Kod mjera srca i krvnih žila ispituje se krvni tlak i otkucaji srca
 - ❖ Promjene krvnog tlaka pojavljuju se kao odgovori na stresne situacije
 - ❖ Povećanje srčanog ritma upućuje na to da se osoba priprema za akciju
 - ❖ Istraživanje u kojem se ispitivalo stanje srčano-žilnog sustava u stresnom zadatku koji se izvodi pred publikom – svima poraste krvni tlak i broj otkucaja u minuti, ali nekim ljudima poraste mnogo više – ova se pojava naziva SRČANOM REAKTIVNOŠĆU i povezana je s TIPOM LIČNOSTI A za koji je karakteristična nestrpljivost, kompetitivnost i hostilnost, a i ovaj tip ličnosti je povezan s većom vjerojatnošću srčanih bolesti i udara
- Mozak spontano proizvodi male količine elektriciteta koje se mjere elektrodama smještenim na skalp (EEG) – mjere regionalne aktivnosti mozga pružaju korisne informacije o obrascima aktivacije pojedinih područja koje se mogu povezati s različitim tipovima obrade informacija
 - ❖ Tehnika evociranih potencijala – mjeri se također EEG i ispitaniku se zadaje podražaj, a istraživač procjenjuje odgovor mozga na taj podražaj

- PET i fMRI koriste se za mapiranje strukture i funkcije mozga (2003. je dodijeljena Nobelova nagrada za otkrića vezana uz fMRI)
 - ❖ fMRI dopušta istraživačima i liječnicima da zavire u mozak svojih pacijenta kada je on aktivan
 - istraživanje u kojem su koristili fMRI kako bi snimili mozgove ljudi koji su gledali 20 slika negativnog ili pozitivnog sadržaja; pronašli su specifične promjene u mozgu povezane s gledanjem fotografija različitog emocionalnog sadržaja – ličnost je u korelaciji sa stupnjem moždane aktivacije koja se pojavljuje kao odgovor na slike pozitivnog i negativnog sadržaja
- iz uzoraka sline biokemičari mogu izdvojiti indikatore uspješnosti imunosnog sustava čija kvaliteta može padati ili rasti ovisno o stresu i emocijama te je time povezana s ličnošću
- testosteron igra ključnu ulogu u neinhibiranim, agresivnim i rizičnim ponašanjima
- razina kortizola je više prisutna kod sramežljive djece koja doživljavaju više stresa
- MAO je posrednik (enzim koji kontrolira neurotransmitere) povezan s traženjem uzbuđenja
- **Fiziološki zasnovana teorija ličnosti je EYSENCKOVA TEORIJA koju je iznio u knjizi „BIOLOŠKE OSNOVE LIČNOSTI“ – postavio je hipotezu da introverti imaju višu razinu aktivacije u ARAS –u nego ekstraverti**
 - ❖ ARAS – su vrata koja kontroliraju ukupnu razinu uzbuđenja u moždanoj kori (ako su vrata malo zatvorena, onda će stupanj pobuđenosti u stanju mirovanja biti niži, a ako su vrata otvorenija, stupanj pobuđenosti u stanju mirovanja će biti viši) – introverti imaju više razine pobuđenosti jer njihov ARAS propušta više podražaja i zbog toga se oni upuštaju u introvertiranija ponašanja da bi održali svoju relativno povišenu razinu pobuđenosti pod kontrolom
 - ❖ Eysenck je u svoju teoriju ugradio i Hebbovu ideju o „optimalnoj razini pobuđenosti“ – razinu koja je upravo pogodna za obavljanje nekog zadatka – Yerkes-Dodsonov zakon
 - ❖ U uvjetima u kojima ekstraverti i introverti nisu bili izloženi nikakvom podražaju, razlike među njima se nisu pokazale, kao u stanju umjerene podraživosti kada su introverti bili brži od ekstraverata
 - **Iz ovoga se zaključuje da prava razlika između introverata i ekstraverata leži u njihovoj POBUDLJIVOSTI, a ne osnovnoj razini pobuđenosti**
 - Kada imaju izbora, ekstraverti će biti skloni traženju viših razina stimulacije od introverata
- **GRAY je postavio alternativnu biološku teoriju ličnosti TEORIJA OSJETLJIVOSTI NA POTKREPLJENJA – konstruirao je model ličnosti zasnovan na 2 hipotetskim biološkim sustavima u mozgu : BIS i BAS**
 - ❖ BAS – sustav aktivacije ponašanja koji odgovara na poticaje i regulira ponašanja prilaženja
 - ❖ BIS – sustav koji odgovara na znakove kazne i frustracije, a njegovom aktivacijom se ponašanje inhibira ili se razvije izbjegavajuće ponašanje
 - ❖ **Ljudi se međusobno razlikuju po relativnoj osjetljivosti BIS i BAS sustava (osoba s reaktivnim BIS je osjetljiva na kažnjavanje i frustracije, te je on odgovoran za ANKSIOZNOST, a osoba s reaktivnim BAS ima smanjenu sposobnost inhibiranja ponašanja kako ona prilazi cilju, te je on odgovoran za IMPULZIVNOST)**
 - ❖ Mnogi istraživači smatraju BIS i BAS slične ekstraverziji i neuroticizmu
 - ❖ CARVER I WHITE (1994) su razvili skalu za mjerenje individualnih razlika u BIS i BAS, čiju su valjanost potvrdili i drugi istraživači
 - ❖ Impulzivni ljudi ne uče dobro na osnovi kazne, jer imaju slab sustav inhibicije
- **TEORIJA TRAŽENJA UZBUĐENJA** – dimenzija ličnosti za koju se smatra da ima fiziološku osnovu, a očituje se kao sklonost traženju uzbuđljivih aktivnosti, preuzimanju rizika i izbjegavanju dosade

- ❖ Najviše se istraživala putem OSJETNE DEPRIVACIJE
 - Hebb – osobe u osjetno depriviranim okruženjima čine se motiviranim da dobiju bilo kakvu stimulaciju, čak i ako bi ona u normalnim uvjetima bila percipirana kao dosadna, te je razvio TEORIJU OPTIMALNE POBUĐENOSTI koja kaže da su ljudi motivirani za postizanje optimalne razine pobuđenosti – ovo uvjerenje u skladu je sa rezultatima istraživanja o osjetnoj deprivaciji koji kažu da živčani sustav treba barem nekakav podražaj
- ❖ Skala uzbuđenja – razvio ju je ZUKERMANN kako bi izmjerio razinu u kojoj osoba treba nova uzbuđenja i uživa u njima (ovaj upitnik o preferencijama za stimulaciju dobro predviđa koliko dobro će ljudi podnijeti osjetnu deprivaciju – oni koji su visoko na skali smatraju osjetnu deprivaciju osobito neugodnom)
 - Postoji umjereno snažna pozitivna korelacija traženja uzbuđenja i ekstraverzije
- ❖ **Smatra se da za traženje uzbuđenja postoji fiziološka osnova – MONOAMINOOKSIDAZA (MAO) je enzim koji je odgovoran za održavanje odgovarajuće razine neurotransmitera; on razbija neurotransmitere nakon što oni dopuste živčanom impulsu da prijeđe – ako bi bila prevelika količina MAO –a razbila bi previše neurotransmitera te bi živčani prijenos bio smanjen, i obrnuto (kada su razine MAO-a odgovarajuće živčani sustav pravilno funkcionira te kontrolira mišiće, misli i emocije)**
 - Ljudi s izraženom crtom traženja uzbuđenja imaju niže razine MAO (korelacija varira od male do umjerene, ali je konzistentno negativna) – a zbog toga i manju sposobnost inhibicije
- Dopamin – feeling good kemijski spoj – droge simuliraju lučenje dopamina, čime se objašnjava osjećaj ugone; one uništavaju prirodne razine dopamina, što dovodi do neugodnog osjećaja kada droga naputi tijelo i stvara se poriv za ponovnim konzumiranjem
- Serotonin – igra važnu ulogu u depresiji i drugim poremećajima raspoloženja (nizak serotonin je povezan s razdražljivim ponašanjem)
- Norepinefrin – uključen je u aktivaciju simpatikusa (borba-bijeg ponašanje)
- **CLONINGER je razvio TRODIMENZIONALNI MODEL LIČNOSTI u kojem su 3 osobine ličnosti vezane uz 3 neurotransmitera: TRAŽENJE NOVOSTI je povezano sa niskim razinama dopamina; IZBJEGAVANJE ŠTETE je povezano s niskom razinom serotonina (depresija, stres ili anksioznost) i OVISNOST O NAGRADI je povezana s niskim razinama norepinefrina**
 - ❖ Ova teorija je važna za psihijatriju jer objašnjava različite vrste ovisnosti
- JUTARNJOST-VEČERNJOST – ševe i sove – razlike među ljudima su posljedica razlika u biološkim ritmovima
 - ❖ CIRKADIJURNI RITMOVI – biološki procesi za koje je ustanovljeno da fluktuiraju tijekom približno 24-25 satnog ciklusa
 - Nacrt s vremenskom izolacijom – SLOBODNO –TEKUĆE VRIJEME – nema vremenskih znakova koji bi utjecali na vaše ponašanje ili biologiju
 - Iako je 24-25 satni ritam prosječan, postoje velike razlike među ljudima (16-50 sati) – one su vidljive samo u situacijama s vremenskom izolacijom jer svuda oko nas postoje znakovi koji nas prilagođavaju prosjeku (npr. noć-dan)
 - ❖ Horne i Ostberg razvili su upitnik koji mjeri jutarnjost-večernjost i otkrili da su preferencije ljudi jutarnjih ili večernih aktivnosti i vrijeme dana kada su u najboljoj formi, stabilna dispozicija s biološkom osnovom
 - ❖ Razlike u jutarnjosti i večernjosti mogu biti izrazito povezane s interpersonalnim odnosima kompatibilnosti – što je veća razlika između cimera, to je lošija kvaliteta odnosa
 - Jutarnji tipovi imaju veću uspješnost između 8 i 11 ujutro, a večernji između 5 i 11 navečer

- ✓ Ove razlike mogu biti smanjene upotrebom kofeina – večernji tipovi ujutro, a jutarnji navečer
 - ❖ Suprotstavljanje prirodnim cirkadijurnim sklonostima nije nemoguće, a večernji tipovi se lakše prilagode
 - Lijeva i desna polutka su specijalizirane – lijeva je aktivnija kada se doživljavaju ugodne emocije, a desna kada su neugodne
 - ❖ Ispitanici su gledali zabavan i gadjiv film, te im je praćena aktivnost mozga koja je potvrdila ovakvu lateralizaciju
 - ❖ Isto je mjereno i kod djece i kroz različite vremenske periode te je dobivena test-retest korelacija od 0,66-0,73
 - ❖ Individualne razlike u FRONTALNOJ MOŽDANOJ ASIMETRIJI su dovoljno stabilne i konzistentne da bi se smatrale indikativnima za postojanje biološke predispozicije u njihovoj osnovi
 - Istraživanja su pokazala da su mjere frontalne asimetrije izmjerene prije gledanja filma bile dobri prediktori onoga što su ispitanici poslije izjavljivali kao reakciju na filmove (ispitanici s dominantnom desnom stranom izvješćivali su o više neugodnih reakcija, a dok su oni s dominantnom lijevom stranom izvješćivali o više ugodnih reakcija)
 - Slični rezultati su dobiveni i na majmunima kojima su se mjerile količine KORTIZOLA – hormona čiji porast označava doživljaj stresa
 - ❖ Tenzin Gyatso – 14. Dalaj lama – ima najizraženiju ikad izmjerenu asimetriju s većom aktivacijom lijeve strane
 - ALFA-VALOVI – obrnuti indikator moždane aktivnosti jer se pojavljuju kada je osoba smirena i opuštena (što je manje alfa-valova prisutno, to je veća aktivnost tog dijela mozga)
-
- Svi potječemo od duge i neprekinute linije predaka koji su savladali 2 ključna zadatka: PREŽIVJELI DO REPRODUKTIVNE DOBI I REPRODUCIRALI SE, te kao njihovi potomci nosimo u sebi gene za adaptivne mehanizme koji su doveli do njihova uspjeha
 - DARWIN – revolucionizirao polje biologije *TEORIJOM PRIRODNOG ODABIRA – teorija o procesu kojim nastaju adaptacije i promjene tijekom vremena*
 - ❖ Uočio je da vrste proizvode mnogo više potomaka nego što ih može preživjeti i reproducirati se; potomci nasljeđuju varijante koje su dovele do toga da njihovi preci prežive i reproduciraju se; te se takve uspješne varijante odabiru, a neuspješne izumiru – s vremenom uspješne varijante postaju odličje cijele vrste, dok se neuspješne polako smanjuju i na kraju nestaju
 - ❖ NEPRIJSTELJSKE SILE PRIRODE – sile koje otežavaju preživljavanje - one varijante koje su olakšavale organizmima preživljavanje ovih sila, povećavale su vjerojatnost uspješnog razmnožavanja, a one su rezultat dugog i ponavljajućeg procesa prirodnog odabira i zovu se *ADAPTACIJE – naslijeđena rješenja za probleme opstanka i razmnožavanja koje postavljaju neprijateljske sile prirode*
 - ❖ *TEORIJA SPOLNOG ODABIRA – evolucija značajki koje su korisne za parenje, a nisu korisne za preživljavanje* – pojavljuje se u 2 oblicima: UNUTARSPOLNO NADMETANJE I MEĐUSPOLNI ODABIR
 - ✓ *UNUTARSPOLNO NADMETANJE – pripadnici istog spola se međusobno natječu, a ishod tog natjecanja pobjedniku daje veći pristup pripadnicama suprotnog spola – osobine koje su dovele do uspjeha evoluirale su jer su pobjednici češće bili u prilici pariti se, te su i prenijeli više gena*

- ✓ *MEĐUSPOLNI ODABIR – pripadnici jednog spola odabiru partnera na osnovi svojih preferencija za određene kvalitete koje on posjeduje – osobine evoluiraju jer su životinje koje ih posjeduju češće birani kao partneri (npr. paunov rep)*
- *GENI – paketi DNA koje djeca u komadićima nasljeđuju od svojih roditelja*
 - ❖ Otkriće gena dovelo je do otkrića da prirodni odabir i spolni odabir nisu 2 odvojena procesa – evolucija djeluje putem RAZLIČITE REPRODUKCIJE GENA – izabiru se i tijekom vremena evoluiraju one osobine koje su vodile većoj reprodukciji gena koji kodiraju te osobine
- *TEORIJA UKLJUČUJUĆE PRILAGOĐENOSTI – osobine koje olakšavaju reprodukciju ne trebaju imati izravan učinak na proizvodnju potomaka neke osobe, one mogu također utjecati na preživljavanje i reprodukciju genski bliskih rođaka - Hamilton*
 - ❖ Može biti definirana i kao reproduktivni uspjeh pojedinca + utjecaji koji pojedinac ima na reprodukciju svojih genskih srodnika *stupanj genske srodnosti
- **Evolucijski proces djeluje kao niz filtara koji propuštaju samo 3 stvari: ADAPTACIJE, NUSPROIZVODE ADAPTACIJE I ŠUM**
 - ❖ **ADAPTACIJE** – primarni proizvodi procesa odabira (karakteristike okoliša moraju se ponavljati tijekom vremena da bi adaptacija evoluirala)
 - *ADAPTIVNI PROBLEM – bilo što što ometa preživljavanje ili razmnožavanje*
 - Sve adaptacije moraju pridonositi prilagođenosti tijekom razdoblja u kojem su evoluirale, pomažući organizmu da preživi, razmnožava se i potiče reproduktivni uspjeh genskih srodnika
 - Elementi adaptacije su: UČINKOVITOST, PRECIZNOST I POUZDANOST
 - Osobine koje su vjerojatno bile adaptivne u uvjetima naših predaka nisu nužno adaptivne i u modernim vremenima (npr. ksenofobija – strah od stranaca)
 - ❖ **NUSPROIZVODI ADAPTACIJE** – nos služi za njušenje, ali i za držanje naočala
 - ❖ **ŠUM** – slučajne varijacije koje su neutralne s obzirom na odabir (npr. oblik ušne školjke ne utječe na osnovnu funkciju uha)
- *Evolucijska psihologija ima 3 glavne premise: PODRUČNU SPECIFIČNOST, BROJNOST I FUNKCIONALNOST*
 - ❖ Područna specifičnost podrazumijeva da odabir tendira specifičnim mehanizmima za rješavanje svakog adaptivnog problema
 - ❖ Brojnost – samo u području strahova posjedujemo veliki broj psihičkih mehanizama jer je broj opasnih neprijateljskih sila također velik
 - ❖ Funkcionalnost – ideja da su naši psihički mehanizmi dizajnirani za postizanje određenih adaptivnih ciljeva
- *TEORIJA RODITELJSKOG ULAGANJA I SPOLNOG ODABIRA – žene će kao partnere birati muškarce koji su spremni uložiti sredstva u njih i njihovu djecu te će se razvoditi od onih koji to nisu omogućili*
- *2 načina znanstvenog istraživanja: PRISTUP DEDUKTIVNOG IZVOĐENJA ZAKLJUČAKA (metoda empirijskog istraživanja „s vrha prema dolje“ zasnovana na teoriji) i PRISTUP INDUKTIVNOG IZVOĐENJA ZAKLJUČAKA (metoda „s dna prema gore“ zasnovana na podacima)*
 - ❖ *TEORIJA SEKSUALNE DEPRIVACIJE – vjerojatnije je da će agresivne tehnike upotrijebiti muškarci koji ne uspijevaju ostvariti seksualni pristup ženama – dokazi nisu potvrdili ovu teoriju*
- *HOGANS tvrdi da su status i prihvaćanje najosnovniji ljudski pokretači (vjerojatno je pojedincu donosilo reproduktivno važne dobiti poput bolje zaštite, veće količine hrane i poželjnijih partnera, te je isključenost iz grupe bila ekstremno štetna) – to je porijeklo i funkcija **SOCIJALNE ANKSIOZNOSTI** – uznemirenost i briga vezana uz negativno procjenjivanje*

u interpersonalnim situacijama (to je tipična adaptacija koja sprječava društveno isključivanje)

- Kod osobina pomaganja i altruizma kreće se od Hamiltonove teorije uključujući prilagođenosti, te se u istraživanju kretalo od pretpostavke da će se više pomagati mlađima nego starijima – rezultati su pokazali da se kod pitanja života i smrti više pomagalo 1-godišnjacima nego 10-godišnjacima kojima se pomagalo više nego 45-godišnjacima, no što se tiče trivijalnih pomaganja više se pomagalo 75-godišnjacima nego 45-godišnjacima, kod gladi najviše se pomagalo 10-godišnjacima – te se može zaključiti da je za pomaganje izrazito važan kontekst
- Sve evolucijske teorije pretpostavljaju da su emocije univerzalne i na taj način prepoznate – EKMAN je poznat po svom istraživanju plemena Fore u Novoj Gvineji i zaključku da se emocije univerzalno izražavaju i prepoznaju, te na taj način ispunjavaju kriterij za adaptaciju
- Evolucijska psihologija predviđa da će muškarci i žene biti slični u svim područjima u kojima su se sreli s istim adaptacijskim problemom
 - ❖ Žene su se suočile s problemom osiguravanja pouzdanih i obnovljivih zaliha dobara i to su riješile na način da su preferirale partnere koji su pokazali sposobnost da steknu dobra i volju da ih prema njima usmjere
 - ❖ **Muškarci i žene se razlikuju u: agresivnosti, ljubomori, želji za seksualnom raznolikošću i preferencijama prema određenim partnerima**
 - Agresivnost – najranija poznata žrtva bio je neandertalski muškarac koji je umro prije 50 000 godina (ljudi imaju dugu evolucijsku povijest nasilja) – muškarci su češće ubojice nego žene, a žrtve su im drugi muškarci
 - ✓ objašnjenje za ovo pruža unutarpolno nadmetanje – kod vrsta kod kojih ženke ulažu više u potomstvo, muškarcima je ograničena mogućnost reprodukcije zbog sposobnosti da steknu pristup spolu (ženka će pažljivije birati partnera)
 - ✓ plato reprodukcije mnogo je viši kod mužjaka što dovodi do razlike u varijancama reprodukcije, tj. većina ženki će imati potomstvo, a neki mužjaci će posijati mnogo potomaka, a neki neće uopće – ova pojava se zove EFEKTIVNA POLIGINIJA (što je veća varijanca u reprodukciji, to će okrutnije biti nadmetanje unutar spola koji ima veću varijancu)
 - ✓ kod vrsta kod kojim postoji velika varijanca reprodukcije unutar jednog spola, uglavnom je izražen SPOLNI DIMORFIZAM – velike spolne razlike u veličini i strukturi (što je intenzivnija efektivna poliginija, to je veći spolni dimorfizam)
 - ljubomora – oplodnja se odvija unutar ženke te su muškarci riskirali ulaganje u djecu koja nisu bila njihova (za žene se to ne može reći)- za muškarce je štetno bilo ako bi njihova partnerica zatrudnjela s drugim muškarcem, dok je za žene bilo štetno gubitak sredstava svog partnera i zbog toga se oni razlikuju u težini koju daju znakovima ljubomore – muškarci postaju najljubomorniji na znakove seksualne nevjere, a žene na znakove dugoročnog preusmjerenja muškarčeve predanosti
 - ✓ no to ne znači da su žene ravnodušne prema seksualnim nevjera, ili da su muškarci ravnodušni prema emocionalnim nevjera – oba događaja uznemiravaju oba spola, no tek kad su prisiljeni izabrati koji ih događaj više uznemirava, pojavljuje se razlika koja je postojana u različitim kulturama
 - ✓ dvostruka nevjera – kada muškarac vjeruje da je njegova partnerica u seksualnoj vezi s njegovim suparnikom, on može ujedno misliti i da će se njegova partnerica i emocionalno zbližiti s drugim muškarcem –

- no da ta teorija stoji onda bi razlike trebale nestati kada su seksualna i emocionalna komponenta nevjere odvojene, što se nije dogodilo
- ✓ ako sudionike stavimo u uvjete „velikih kognitivnih opterećenja“ razlika se ne pojavljuje zbog jednostavnog razloga, a to je da se svi efekti mogu poništiti osigurane li preplavljujuću količinu ometajućih eksperimentalnih podražaja
 - seksualna raznolikost – teorija roditeljskog ulaganja i spolnog odabira – pripadnici spola koji manje ulaže u potomstvo manje su izbirljivi prilikom odabira partnera i skloniji su traženju višestrukih partnera, zbog toga postoji velika razlika između muškaraca i žena u želji za seksualnom raznolikošću
 - ✓ u jednom istraživanju žene su izjavile da u sljedećem mjesecu žele imati 1 partnera, a u cijelom životu 4-5; kod muškaraca je brojka bila različita, u sljedećem mjesecu 2 partnerice, a u cijelom životu 18
 - izbor partnera – muškarci i žene razlikuju se u kvalitetama koje žele kod dugoročnih partnera (žene pridaju veću važnost financijskim sredstvima ili kvalitetama koje vode do tih sredstava, a muškarci ženinu fizičku izgledu koji signalizira njenu plodnost)
 - ✓ u istraživanju muškarci su rangirali izgled na 4. mjesto, a žene na 6.; dobre financijske izgleda žene su stavile na 8. mjesto, a muškarci na 9. (stavili su neke druge kvalitete ispred ovih, ali ovdje su razlike izražene)
 - ✓ Buss i Barnes su postavili „hipotezu strukturalne nemoći“ – žene cijene sredstva zato što su ih muškarci kontroliraju, a primarni način na koji su one dolazile do njih je bio putem braka, te su žene prisiljene cijeliti sredstva koja muškarac posjeduje jer su one same isključene iz dobivanja sredstava
- Istraživanja individualnih razlika najizazovniji i najteži su dio analize - postoji mnoštvo načina na koje individualne razlike mogu biti objašnjene sa stajališta evolucijske psihologije (analogija sa žuljevima – svi ljudi imaju iste mehanizme za proizvodnju žuljeva, koji su rezultat okolinskih razlika koje u različitom stupnju aktiviraju taj mehanizam)
 - Okolinski pokretači - prisutnost ili odsutnost oca u ranoj dobi ključna je za pojavljivanje specifičnih seksualnih strategija – djeca koja u prvih 5 godina provedu u domu bez oca uče da veze odraslih nisu trajne i kasnije se oni upuštaju u seksualnu strategiju za koju je tipična rana seksualna zrelost, rano stupanje u odnose i često mijenjanje partnera; djeca koja imaju pouzdanog oca koji ulaže u njih skloni su traženju dugoročnih partnera koje karakterizira odgođeno seksualno sazrijevanje, kasnije stupanje u odnose, te veliko ulaganje u mali broj djece
 - ❖ Djeca iz rastavljenih domova seksualno su promiskuitetnija od djece iz očuvanih domova
 - Adaptivno procjenjivanje nasljednih individualnih razlika – uspjeh agresivne ili kooperativne strategije ovisi o veličini pojedinca, njegovoj snazi i sposobnosti za borbu
 - ❖ Ljudi sami procjenjuju svoju fizičku spremnost pa samim time i odlučuju koju će strategiju koristiti, te sklonost agresiji nije izravno nasljedna, ona je REAKTIVNO NASLJEDNA jer je posljedica građe tijela
 - ODABIR OVISAN O UČESTALOSTI – 2 ili više nasljednih varijanti mogu evoluirati unutar iste populacije (npr. spol) – u vrstama koje se razmnožavaju spolom, oba spola postoje u podjednakom omjeru, ako jedan spol postane rijedak u odnosu na drugi, evolucija će prouzrokovati porast broja manje zastupljenog spola
 - ❖ Ženska strategija traženja partnera trebala bi se usmjeriti na 2 kriterija: roditeljsko ulaganje i kvaliteta gena – stoga su žene razvile 2 strategije traženja partnera: RESTRIKTIVNU I NERESTRIKTIVNU

- RESTRIKTIVNA STRATEGIJA – označava odgođen seksualni odnos i produžen period udvaranja, što joj omogućava da procjeni muškarčevu razinu predanosti i uoči postojanje prijašnjih obaveza, a istovremeno mu pokazuje spremnost na seksualnu vjernost
 - NERESTRIKTIVNA STRATEGIJA – žena koja traži partnera zbog njegovih gena ima manje razloga za odgađanjem seksa, te joj nije potreban ni njegova predanost niti su joj važne ranije obaveze
 - ✓ Kako raste broj nerestriktivnih žena, raste broj i seksipilnih sinova, a onda se oni natječu za ograničenu količinu žena
 - ❖ Kako neka strategija postaje uobičajenija postaje manje uspješna i obrnuto
 - ❖ PSIHO PATIJA – skup osobina ličnosti za koje je odgovorno nepouzdanost ponašanje, egocentrizam, impulzivnost, nemogućnost osnivanja trajnih veza, površan društveni šarm, nedostatak društvenih emocija – oni primjenjuju strategiju „varanja“ u svojim društvenim interakcijama, a češća je među muškarcima
 - Sve dok učestalost psihopata nije prevelika, može se održavati psihopatija unutar populacija koja se većinom sastoji od ljudi koji surađuju
- ELLIS I SURADNICI razvili su hipotetsku sintezu petofaktorskog modela i evolucijske psihologije - otkrili su da su petofaktorske dimenzije ličnosti povezane s rješavanjem problema romantični veza
- Ograničenja evolucijske perspektive: istraživači su prisiljeni zaključivati o prošlosti, uvjeti u prošlosti i danas nisu isti, te su tek zagreblj površinu, a neke je hipoteze nemoguće testirati

- EMOCIJE mogu biti definirane pomoću 3 komponente: imaju prepoznatljive subjektivne osjećaje ili afekte, praćene su tjelesnim promjenama, te su praćene prepoznatljivom spremnošću za aktivnošću
 - ❖ Ljudi se razlikuju jedni od drugih u svojim emocionalnim reakcijama čak i na iste događaje
- Neke teorije naglašavaju funkciju emocija – gađenje ima adaptivnu vrijednost jer nas potiče da ispljunemo ono što nije dobro za nas
- 1872. CHARLES DARWIN „IZRAŽAVANJE EMOCIJA KOD LJUDI I ŽIVOTINJA“ – opisao je funkcionalnu analizu emocija i izraza – emocije povećavaju prilagođenost pojedinca jer one imaju komunikacijsku funkciju, tj. prenose informacije od jedne životinje drugoj o onome što će se vjerojatno dogoditi
- EMOCIONALNA STANJA – prolazna, te više ovise o situaciji u kojoj se osoba nađe, nego o samoj osobi
- EMOCIONALNA CRTA – obrazac emocionalnih reakcija koje osoba konzistentno doživljava u različitim životnim situacijama – on je stabilan tijekom vremena i karakterističan za osobu (smatra se da su crte interne i da su uzrok nečijeg ponašanja)
- Istraživači se mogu podijeliti u 2 tabora: prvi razmišljaju o emocijama kao o malom broju primarnih emocija, a drugi o emocijama kao širokim dimenzijama doživljavanja
 - ❖ Oni koji misle da su primarne emocije ključne zauzimaju KATEGORIJSKI PRISTUP
 - PRIMARNE EMOCIJE – set emocija koji se ne može reducirati, a njihova kombinacija rezultira velikom raznolikošću doživljenih emocija
 - ✓ Ekman – primarne emocije su praćene specifičnim izrazom lica koji je prepoznatljiv u svim kulturama i to su: ljutnja, strah, gađenje, radost, iznenađenje i tuga

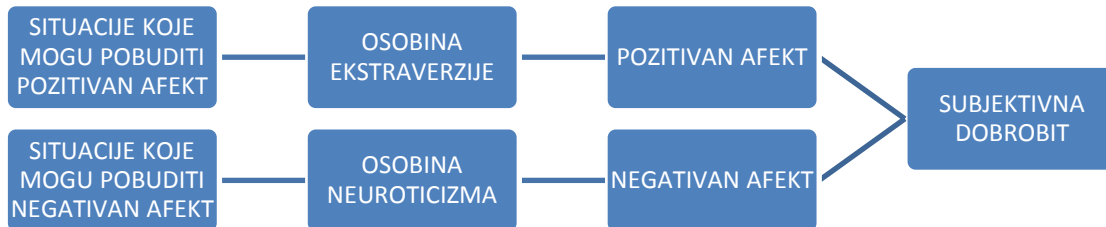
- ✓ Izard – smatra da emocije usmjeravaju ponašanja motivirajući osobu za specifične adaptivne radnje i to rezultira listom od 10 primarnih emocija
 - ❖ DIMENZIONALNI PRISTUP se više bavi time kako ljudi doživljavaju svoje emocije te smatra da svaka emocija se može opisati kao kombinacija ugodnosti i pobuđenosti
 - Ljudi kategoriziraju emocije koristeći 2 primarne dimenzije: UGODNOST I POBUĐENOST
- SADRŽAJ – specifična vrsta emocije koju osoba doživljava, a STIL – način na koji se emocija izražava
- SADRŽAJ se odnosi na tipične emocije koje osoba često doživljava tijekom vremena
 - ❖ ugodne emocije – na popisima primarnih emocija jedina ugodna emocija je sreća (neki teoretičari stavljaju i iznenađenje)
 - sreća i zadovoljstvo životom – Aristotel je rekao da je sreća vrhunsko dobro i cilj života; James je smatrao da je sreća omjer nečijih postignuća i nečijih težnji, a može se postići tako da: ili postignemo više ili snizimo očekivanja
 - ✓ ozbiljna istraživanja započinjaju te 1970-ih – FORDYCE je prema istraživanju među studentima zaključio da je prosječna osoba 65% vremena sretna, 15% neutralna i 20% nesretna
 - ✓ istraživači razmišljaju o sreći na 2 načina: u smislu procjene da je život zadovoljavajući ili u smislu prevlasti pozitivnih na negativne emocije – uspostavilo se da emocionalni život ljudi i njihove procjene zadovoljstva životom visoko koreliraju
 - ✓ uspostavilo se i da mjere sreće koreliraju i sa socijalnom poželjnošću – to može značiti i da je pozitivan pogled na sebe sastavni dio bivanja sretnom osobom – POZITIVNE ILUZIJE O SEBI – napuhan pogled o sebi kao o dobroj, sposobnoj i poželjnoj osobi je dio emocionalne dobrobiti
 - ✓ postoje pozitivne korelacije između samoprocjena sreće i procjena drugih
 - ✓ razlike između spolova u sreći ne postoje, otprilike jednake proporcije muškaraca i žena procjenjuju se zadovoljnim svojim životima
 - ✓ određena životna razdoblja nisu sretnija od drugih, već se samo mijenjaju uvjeti koji ljude čine sretnima s dobi
 - ✓ pripadnost etničkoj skupini nije povezana sa srećom – ljudi iz uskraćenih društvenih skupina održavaju svoju sreću cijeneći aktivnosti u kojima su dobri, uspoređujući se s članovima svoje skupine i kriveći za probleme događaje koji su izvan njihove kontrole
 - Diener, Diener i Diener su ispitali subjektivnu dobrobit na 75% populacije Zemlje i otkrili da su: siromašnije zemlje imale niže rezultate nego bogatije, te da su zemlje u kojima su civilna i politička prava niža imali i niže rezultate od zemalja u kojim su građanska prava i osobne slobode zaštićene zakonom – iz toga su zaključili da razlike u ekonomskoj razvijenosti mogu biti uzrok razlika u subjektivnoj dobrobiti unutar pojedinih nacija (što je potvrđeno i drugim istraživanjima)
 - 1980. COSTA I McCRAE su zaključili da demografske varijable (spol, dob, etnicitet i prihodi) objašnjavaju 10-15% varijance u sreći – za nju su ipak najvažnije: ekstraverzija i neuroticizam jer je **sreća prisutnost velikih razina pozitivnog afekta i niskih razina negativnog afekta, a ekstraverzija utječe na pozitivni**

afekt, dok neuroticizam utječe na negativni afekt (u istraživanju su ove osobine objasnile 3 puta više razlika u sreći nego sve demografske varijable zajedno)

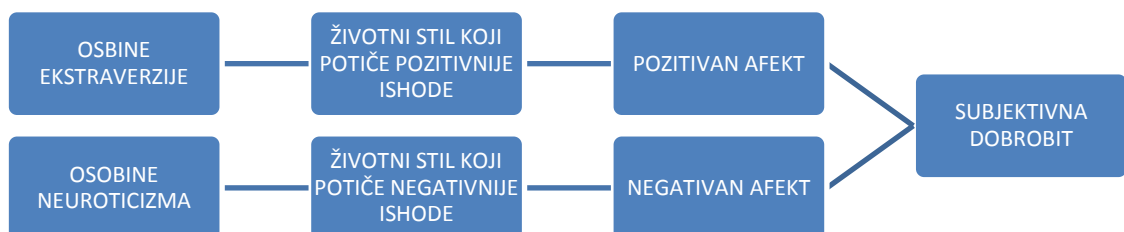
- No istraživanje je bilo korelacijsko

✓ 2 modela odnosa između ličnosti i dobrobiti su: IZRAVAN I NEIZRAVAN MODEL

- NEIZRAVAN MODEL - ličnost utječe na to da osoba stvara određeni životni stil koji uzrokuje emocionalnu reakciju
- IZRAVAN MODEL – čak i kad se izlože identičnim situacijama, određeni ljudi odgovaraju s više pozitivnih ili negativnih emocija, ovisno o razini ekstraverzije i neuroticizma
 - LARSEN I SURADNICI su ispitivali utjecaj ekstraverzije i neuroticizma na emocionalno reagiranje – sudionici su prolazili kroz postupak INDUKCIJE EMOCIJA gdje se manipuliralo njihovim emocijama, a prije toga su im izmjereni rezultati na ovim dimenzijama ličnosti – najboljim prediktorom na indukciju pozitivnog raspoloženja je bila ekstraverzija, a na negativnom neuroticizam - stoga možemo zaključiti da ličnost djeluje poput pojačala životnih događaja (ekstraverti će imati pojačane pozitivne reakcije, a neurotičari pojačane negativne reakcije i da ona ima izravan učinak na emocije jer čak i u kontroliranim uvjetima ljudi drugačije reagiraju na emocionalne događaje)

IZRAVAN I NEIZRAVAN MODEL

- ❖ Neugodne emocije – dolaze u nekoliko različitih oblika, a nama su najvažnije: anksioznost, depresija i ljutnja
 - Anksioznost – izražena osobina neuroticizma
 - ✓ EYSENCKOVA BIOLOŠKA TEORIJA - on tvrdi da neuroticizam ima biološke osnove, tj. da je posljedica pretjerano lake pobudljivost

- limbičkog sustava koji je odgovoran za emocije i reakciju „borba-bijeg“ (ako se nečiji limbički sustav lako aktivira, ta osoba često ima emocionalne epizode) – neurotične su osobe anksiozne, razdražljive i lako se uznemire jer se njihov limbički sustav lako pobudi - Eysenck je postavio nekoliko logičkih argumenata: istraživanja pokazuju zadivljujući stupanj stabilnost neuroticizma, on je važna dimenzija ličnosti jer postoji u većini teorija, i genetička istraživanja pokazuju da ima visok koeficijent nasljednosti (pozitivan afekt pokazuje značajnu komponentu zajedničke okoline)
- ✓ Emocije su povezane s povećanom aktivacijom ACC-a – u istraživanju socijalnog odbacivanja koje je praćeno tugom i uznemirenošću otkrivena je povećana aktivnost ACC-a
 - ✓ PREFRONTALNI KORTES se smatra centrom za izvršnu kontrolu – kod mnogih ljudi koji su počinili nasilna djela uočen je neurološki deficit u tom području, koji se ujedno smatra i dogovornim za regulaciju negativnih emocija
 - ✓ Kognitivne teorije tvrde da je neuroticizam posljedica određenih stilova obrade informacija – osobe s visokim neuroticizmom imaju veću vjerojatnost prisjećanja neugodnih informacija od osoba s niskim neuroticizmom, točnije oni imaju preferenciju obrade negativnih informacija o sebi (sjetili su se više negativnih informacija o sebi, ali ne i o drugima)
 - Neki psiholozi smatraju da se emocionalna iskustva spremaju u pamćenje, a osobe s izraženim neuroticizmom imaju bogatije mreže veza oko onih sjećanja koje se odnose na negativne emocije
 - ✓ Costa i McCrae su zaključili da neuroticizam utječe na percepciju zdravlja, ali ne i na samo zdravlje – no nedavna istraživanja pokazuju da je neuroticizam ipak povezan sa smanjenim funkcioniranjem imunološkog sustava tijekom stresa
 - ✓ Za osobe s visokim neuroticizmom smatra se da imaju snažniji sustav inhibicije zbog čega su osjetljivije na znakove kazne i frustracije te spremno reagiraju na njih (oni ne čekaju da se pojave takve informacije, već i neprestano traže u svojoj okolini)
 - EMOCIONALNI STROOP TEST – važna i nevažna dimenzija proizvode konflikt unutar pažnje, a u ovom testu se nalazi nekoliko riječi povezanih s anksioznošću i prijetnjom, zadatak osobe je imenovati boju kojom je napisana riječ – ako je vrijeme potrebno za imenovanje boje duže za takvu vrstu riječi od vremena koje je potrebno za neutralne riječi znači da je došlo do interferencije, a osobe s visokim neuroticizmom su pristrane u obraćanju pažnje na takve riječi
 - Depresija – psihički poremećaj koji pogađa 20% Amerikanaca u jednom trenutku u životu, a postoje različiti oblici depresije koje istraživači nastoje kategorizirati i pronaći načine kako bi pomogli ljudima
 - ✓ MODEL DIJATEZA-STRES – od prije postoji osjetljivost, dijateza koja je prisutna među ljudima koji poslije postanu depresivnima, ali uz to se mora dogoditi i stresan životni događaj kako bi se pokrenula depresija – nijedan element sam za sebe nije dovoljan za pokretanje depresije, moraju se pojaviti zajedno

- OŽIVLJENJE OFELIJE – „djevojčice potiskuju svoj kreativni duh i prirodne impulse, što konačno uništava njihovo samopouzdanje“
- Ljude intrinzično fasciniraju *SPOLNE RAZILKE – prosječne razlike između žena i muškaraca u ličnosti ili ponašanju*
- *ROD – društvena interpretacija što znači biti muškarac ili žena koja se može mijenjati s vremenom*
- *RODNI STREOTIPI – vjerovanja o tome kako se muškarci i žene razlikuju ili bi se trebali razlikovati, u usporedbi s tim kakve su stvarne razlike*
- Prije 1973. relativno se malo pažnje poklanjalo spolnim razlikama jer je bila uobičajena praksa da se koriste sudionici jednog spola, najčešće muškog
- 1974. su ELEONORE MACCOBY I CAROL JACKLYN izdale „PSIHOLOGIJA SPOLNIH RAZLIKA“ u kojoj su napravile pregled stotine istraživanja i zaključile da su: žene bolje od muškaraca u verbalnoj sposobnosti, a muškarci u matematičkoj i prostorno sposobnosti; a s obzirom na ličnost su zaključile da postoji samo 1 razlika: muškarci su agresivniji od žena
- *VELIČINA EFEKTA (d) – koristi se za izražavanje razlike u jedinicama standardne devijacije – konvencija za interpretiranje veličine efekta kaže: -0,20-0,20 – mala razlika, -0,50-0,50 – srednja razlika, -0,80-0,80 – velika razlika*
- Današnja literatura kaže da su muškarci i žene u osnovi isti na većini mjera kognitivnih sposobnosti, osim kod prostornog rotiranja gdje je $d=0,73$ u korist muškaraca
- Postoje 2 pozicije o spolnim razlikama: MINIMALISTIČKA I MAKSIMALISTIČKA
 - ❖ MINIMALISTIČKA – opisuje spolne razlike kao male i nevažne jer: većina nalaza pokazuje male veličine efekta (distribucije se preklapaju), a koje god razlike da postoje nemaju praktičnu važnost
 - ❖ MAKSIMALISTIČKA – veličina spolnih razlika je usporediva s veličinom mnogih drugih efekata u psihologiji i ne treba je trivijalizirati, a čak i male spolne razlike mogu imati velike praktične implikacije (mala spolna razlika u sklonosti pomaganju drugim ljudima)
- Ekstraverzija – ispitivane su 3 facete: druželjubivost, asertivnost i aktivitet
 - ❖ Žene postižu više rezultate na druželjubivosti, ali su razlike veoma male
 - ❖ Muškarci postižu umjereno više rezultate na asertivnosti- muškarci prekidaju druge u razgovoru više od žena
 - ❖ Muškarci postižu više rezultate na aktivitetu
- Ugodnost – ispitivane su 2 facete ugodnosti: povjerenje i blagost
 - ❖ Žene imaju više povjerenja od muškaraca
 - ❖ **Žene su značajno blaže od muškaraca – $d=-0,97$**
 - ❖ Žene se češće smiješe od muškaraca – je li to znak submisivnosti ili ugodnosti?
 - ❖ Agresivnost – nalazi se na suprotnom kraju ugodnosti – muškarci su agresivniji (oni počine 90% svih ubojstva, a većina žrtava su drugi muškarci)
- Savjesnost – ispitivan je red
 - ❖ Žene postižu nešto više rezultata, ali u osnovi su muškarci i žene isti na toj dimenziji
- Emocionalna stabilnost – ispitivane su 2 facete: anksioznost i impulzivnost
 - ❖ Žene i muškarci su gotovo identični na impulzivnosti
 - ❖ Žene imaju nešto više rezultate na anksioznosti (strah od zmija i paukova)
- Otvorenost – ispitivana je ideja
 - ❖ Žene i muškarci su gotovo identični na ovoj dimenziji
- Najveće istraživanje iz 41 različite zemlje ispitivalo je 8 bazičnih emocija te su sudionici procjenjivali koliko često dožive svaku emociju i intenzitet kojim ju dožive
 - ❖ Razlike su male, ali statistički značajne
 - ❖ **Žene doživljavaju i pozitivne i negativne emocije češće i intenzivnije nego muškarci**

- ❖ Zamjerka žena muškarcima je da ne izražavaju emocije, a muškarci se žale da su žene previše emocionalne (možda muškarci ne izražavaju emocije jer ih ne doživljavaju često i intenzivno kao žene)
- Dimenzije ličnosti koje nisu sadržane u petofaktorskom modelu su: samopoštovanje, seksualnost i biranje partnera te dimenzija ljudi-stvari
 - ❖ Samopoštovanje – opće samopoštovanje je od središnje važnosti za mentalno zdravlje jer se oni s visokim samopoštovanjem bolje nose sa stresom i naporom svakodnevnog života
 - **Pronađena je mala razlika u ukupnom rezultatu ($d=0,21$) gdje muškarci imaju nešto više samopoštovanje, ali je fascinirajuća razlika s obzirom na dob**

- ❖ **Seksualnost i biranje partnera – jedna od najvećih spolnih razlika odnosi se na stavove o usputnom seksu ($d=0,81$) – muškarci imaju puno pozitivnije stavove o usputnom seksu (oni žene 18 partnerica tijekom života, a žene 4-5)**
 - Seksualna agresivnost je ograničena na podskup muškaraca koji su narcistične osobe, koji nisu empatični i pokazuju hostilnu maskulinitet
- ❖ Dimenzija ljudi-stvari – odnosi se na prirodu profesionalnih interesa (stvari – preferiraju se zanimanja koja se bave neživim predmetima, ljudi – preferiraju se zanimanja koja uključuju razmišljanje o drugima, brigu za druge,...)
 - **Postoje jake spolne razlike u tim preferencijama ($d=1,35$) – muškarci vjerojatnije postižu rezultate na dimenziji stvari, a žene na ljudi**
- 1930-ih istraživači su zamijetili da se muškarci i žene razlikuju u svojim odgovorima na veći broj čestica u velikim inventarima te su zaključili da se te razlike mogu opisati jednom dimenzijom maskuliniteta na jednom kraju i femininosti na drugom kraju
 - ❖ 1970-ih su postavili hipotezu da su maskulinitet i femininost nezavisne dimenzije te da jedna osoba može biti visoko na obe dimenzije
 - 2 glavna instrumenta za mjerenje izdana su 1974.: BEM I SPENCE - postojale su 4 dimenzije: nediferencirana, maskulina, feminina i androgina
 - ✓ MASKULINA – asertivnost, smjelost, dominacija, samodostatnost i instrumentalnost
 - ✓ FEMININA – briga, izražavanje emocija i empatija
 - ✓ **ANDROGINA – postiže rezultat visok i na maskulinitetu i na femininosti da bi naglasila kako osoba može posjedovati obje karakteristike; nju se vidi kao najviše razvijenu osobu koja utjelovljuje najvrjednije elemente oba spola te je slobodna od tradicionalnih spolnih uloga**
 - Kritike androginiteta: nekoliko istraživanje je pokazalo da su maskulinitet i femininost jedna bipolarna dimenzija
 - Autori su promijenili svoje poglede: SPENCE sada vjeruje da njezina skala mjeri INSTRUMENTALNOST I EKSPRESIVNOST, a BEM smatra da njena skala procjenjuje RODNE SCHEME, te je ideal biti bez rodne sheme

- Spolno tipizirana ponašanja i stavovi imaju tendenciju pokazivanja umjerene heritabilnosti – 38% varijance u spremnosti za upuštanje u spolno tipizirana ponašanja je objašnjeno genetskim razlikama, što i dalje ustavlja prostora za okolinske utjecaje
 - RODNI STEROTIPI – vjerovanja koja imamo o načinima na koje se spolovi razlikuju, bez obzira da li ta vjerovanja empirijski postoje – imaju 3 komponente: KOGNITIVNA (načini na koji ljudi stvaraju socijalne kategorije), AFEKTIVNA I PONAŠAJNA
 - ❖ Sadržaj rodnih stereotipa vrlo je sličan u svim kulturama – William i Best su ispitivali rodne stereotipe u 30 zemalja i dobili rezultate da se na muškarce gleda kao na agresivnije, dominantne i ustrajne, a na žene kao na poslušne, brižne i samoponižavajuće, zbog toga su žene KOMUNALNE (orijentirane prema grupi), a muškarci INSTRUMENTALNI (brane nezavisnost od grupe)
 - No ljudi većinom precjenjuju veličinu spolnih razlika u ličnosti
 - ❖ Većina ljudi ima diferencirane stereotipe za svaki spol, te su muškarci podijeljeni u 5 kategorija, a žene u 3 (Djevica Marija – kurva – karijeristica)
 - ❖ Jedna od štetnih posljedica rodnih stereotipa je ponašanje u skladu s njima
 - Kod tužbi za nepravednu smrt člana obitelji, žrtve dobivaju više novaca ako je ubijen muškarac; ženama se nude više cijene za isti auto; žene dobivaju bolje književne kritike
 - TEORIJA SOCIJALIZACIJE – ideja da dječaci i djevojčice postanu različiti zato što okolina dječake potiče da budu maskulini, a djevojčice da budu feminine – tijekom vremena djeca uče klase ponašanja koje se smatraju odgovarajućim za njihov spol
 - ❖ BANDURA – TEORIJA SOCIJALNOG UČENJA – varijanta teorije socijalizacije – dječaci i djevojčice uče opažanjem ponašanja drugih osoba njihova spola, MODELA
 - Postoje znatni empirijski dokazi za ovu teoriju – 82% kultura trenira djevojčice da budu brižnije od dječaka i nije pronađena nijedna kultura sa suprotnim uzorkom
 - TEORIJA DRUŠTVENE ULOGE – spolne razlike su se pojavile jer su se muškarci i žene različito distribuirali u različite radne i obiteljske uloge, a tijekom vremena su djeca učila ponašanja povezana s tim ulogama
 - ❖ Ova teorija će se moći provjeriti kako se mijenjaju uloge te bi razlike trebale nestati s vremenom
 - HORMONSKE TEORIJE – muškarci i žene se razlikuju zbog različitih temeljnih hormona, a njihovi utjecaji na spolne razlike započinju već u maternici (hormonska kupka može utjecati na organizaciju mozga i rodne interese i aktivnosti)
 - ❖ CAH – stanje u kojem ženski fetus ima preaktivnu nadbubrežnu žlijezdu, što rezultira time da je žena hormonski maskuliziranija; te djevojke imaju izrazitu preferenciju muških igara ili su superiornije u tradicionalno maskulinim kognitivnim vještinama i zanimanjima od ostalih djevojaka
 - ❖ Razina testosterona kod djevojaka – 200-400, a kod muškarca 5200-6400 – razina testosterona kod muškaraca je tipično preko 10 puta viša nego kod žena
 - TEORIJA EVOLUCIJSKE PSIHOLOGIJE - muškarci i žene razlikuju se samo u nekim domenama (biranje partnera i seksualnost), a pokazuju sličnost u većini domena ličnosti (slične okusne preferencije za hranu) zbog adaptivnih problema
 - INTEGRIRANA TEORIJSKA PERSPEKTIVA – socijalizacija i hormoni mogu objasniti kako se spolovi razlikuju, a evolucijska psihologija zašto se razlikuju
-
- Neki aspekti ličnosti vrlo su varijabilni u različitim kulturama, a neki su univerzalni
 - KULTURALNE VARIJACIJE – unutargrupne sličnosti i međugrupne različitosti, a mogu biti bilo koje vrste: fizičke, psihološke i ponašajne

- KULTURALNA PSIHOLOGIJA LIČNOSTI – ima 3 ključna cilja: otkriti principe koji su u osnovi kulturalne različitosti, otkriti kako ljudska psihologija oblikuje kulturu i kako kultura oblikuje našu psihologiju
- 3 glavna pristupa za objašnjenje i istraživanje ličnosti u različitim kulturama su: EVOCIRANA KULTURA, PRENESENA KULTURA I KULTURALNE UNIVERZALIJE
 - ❖ *EVOCIRANA KULTURA – kulturalne razlike koje stvaraju različiti okolinski uvjeti koji aktiviraju predvidljiv skup odgovora – potrebna su 2 sastojka za objašnjenje kulturalnih varijacija: univerzalni temeljni mehanizam i okolinske razlike u stupnju u kojem je temeljni mehanizam aktiviran (nijedan sastojak nije dovoljan sam za sebe)*
 - EVOCIRANA SURADNJA – pod uvjetima velike varijance postoje ogromne dobrobiti od dijeljenja – okolinski uvjeti mogu aktivirati neka ponašanja poput suradnje i dijeljenja, svatko ima tu sposobnost, ali kulturalne razlike u kojem grupe dijele i surađuju ovise o okolinskim uvjetima
 - Evocirane strategije biranja partnera – rano iskustvo (grubi i odbacujući postupci odgoja, nepredvidivo pružani resursi i bračno neslaganje) potiče kod djece impulzivnost i strategiju biranja partnera koja je obilježena ranim dobivanjem djece
 - Evocirana agresija – KULTURA ČASTI – kod nje se na uvrede gleda kao na javne izazove na koje treba odgovoriti direktnim sukobom i fizičkom agresijom – teorija smatra da se razlike u stupnju u kojem čast postaje središnji dio kulture ovise o ekonomiji koja je bitna za opstanak (agrokultura i stočarstvo)
 - ❖ *PRENESENA KULTURA – sastoji se od ideja, vrijednosti, stavova i vjerovanja koja originalno postoje u umu jedne osobe, a koji se tada prenose u umove druge osobe kroz interakciju s izvornom osobom*
 - Moralne vrijednosti - kulturalno različiti pogledi na moralnost prenose se na djecu rano u životu (američka djeca s 5 godina imaju iste sudove kao i odrasli, korelacija je 0,89)
 - ✓ Kulture se jako razlikuju po svojim pogledima na moralnost, ali postoje i neke univerzalije: ignoriranje žrtve nesreće, kršenje obećanja, uništavanje nečije slike, udaranje neopasne životinje, incest između braće i sestara te krađa – no ponekad postoje i iznimke ovih univerzalija (brak brata i sestre u kraljevskim dinastijama)
 - Pojam o sebi – svaka osoba ima 2 osnovna kulturalna zadatka s kojima se mora suočiti: MEĐUZAVISNOST (kako ste privrženi većoj grupi čiji ste član) i NEZAVISNOST (kako se diferencirate od veće grupe)
 - ✓ Ljudi u različitim kulturama duboko se razlikuju u načinu na koji balansiraju između ta 2 zadatka – zapadne kulture karakterizira nezavisnost, a nezapadnjačke međuzavisnost – stoga se oni opisuju kao INDIVIDUALISTI ili KOLEKTIVISTI
 - ✓ *AKULTURACIJA – proces adaptiranja na načine života i vjerovanja uobičajena u nečijoj novoj kulturi*
 - Azijski amerikanci koji žive u NY koji se nisu identificirali kao azijski, opisivali su se jako slično europskim amerikancima iz NY, a to je nekarakteristično za nezapadnjačku kulturu
 - ✓ Japanci su skloni HOLISTIČKOM objašnjavanju (pridaju pažnju odnosima, kontekstu i vezama između objekta u centru pažnje i njegove okoline), a amerikanci ANALITIČKOM (izdvajaju objekte iz konteksta i opisuju ga)
 - Matsumoto naglašava da su ove razlike iz Sjeverne Amerike i istočne Azije te da se ne mogu generalizirati

- ljudi imaju evoluirane psihičke mehanizme za obje vrste pojmova o sebi i mogu se prebaciti s jedne vrste na drugu, a sve ovisi o prednostima koje im donosi
- SAMOUZDIZANJE – tendencija opisivanja i predstavljanja sebe korištenjem pozitivnih ili socijalno cijenjenih atributa, a ima tendenciju stabilnosti u vremenu te se uzima kao karakteristika ličnosti
 - ✓ Angloamerikanci su skloni održavanju pozitivne evaluacije sebe (imaju 4 puta više pozitivnih atributa nego negativnih), dok su japanci skloni davanju puno manje pozitivnih izjava o sebi – ove sklonosti se proširuju i na evaluacije vlastite grupe u usporedbi s drugim grupama (japanci nisu favorizirali vlastito sveučilište u usporedbi s drugim)
 - Azijci se upuštaju u upravljanje dojmovima?
- UNUTARKULTURALNE VARIJACIJE – pojavljuju se iz nekoliko razloga: razlike u SES-u, povijesnim razdobljima ili rasnim kontekstima
 - ✓ Muškarci iz viših socijalnih klasa skloni su većoj samouvjerenosti, nižoj razini konformnosti te većoj intelektualnoj fleksibilnosti od muškaraca iz nižih klasa
 - ✓ Raščlanjivanje utjecaja povijesnog razdoblja iznimno je teško zato što većina trenutno korištenih mjera prije nije bila u upotrebi
- Pojedince treba tretirati kao pojedince, a ne kao članove neke kulturalne grupe (preklapanje distribucija)
- ❖ *KULTURALNE UNIVERZALNOSTI – karakteristike ličnosti koje se čine univerzalnim ili prisutnim u većini kultura*
 - Margaret Mead – otkrila kulture bez seksualne ljubomore, u kojim su seksualne uloge obrnute te adolescencija nije označena stresom – Cambri – no kasnija istraživanja upućuju na to da se oni jako slični zapadnoj kulturi bar što se tiče spolnih uloga
 - **Među kulturalne univerzalnosti spadaju: vjerovanja o karakteristikama muškaraca i žena, izražavanje emocija, dimenzije na kojima ljudi izražavaju i opisuju ličnost i moguća univerzalnost petofaktorskog modela**
 - ✓ Vjerovanja o karakteristikama žena i muškaraca – Williams i Best su proveli istraživanje u 30 država u kojem su dali pridjeve ne procjenu jesu li češće povezani sa muškarcima ili ženama – rezultati su pokazali da postoji snažan konsenzus u različitim državama što se tiče spolnih karakteristika, a predstavljaju stereotipe koje se osnivaju na ulogama koje preuzimaju (muškarci su fizički jači od žena)
 - ✓ Izražavanje emocija – kulturalni varijabilitet u prisutnosti riječi za emocije neki psiholozi interpretiraju kao da se kulture razlikuju u prisutnosti doživljavanja tih emocija (leksička hipoteza) – no STEVEN PINKER kaže: „kulture se sigurno razlikuju u tome koliko često njihovi članovi izražavaju, razgovaraju i djeluju na temelju emocija, ali to ništa ne govori o tome što oni osjećaju“
 - Djeca slijepa od rođenja imaju iste facijalne ekspresije emocija koja pokazuju djeca s normalnim vidom
 - WHORFOVSKA HIPOTEZA LINGVISTIČKE RELATIVNOSTI – drži da jezik stvara misli i iskustvo, što se suprotstavlja hipotezi o univerzalnosti emocija
 - ✓ Dimenzije opisivanja i evaluacije ličnosti – dominantnost i toplina (slično kao i kod kružnog modela) predstavljaju univerzalnu mapu koja se koristi za evaluaciju i opisivanje kvaliteta ličnosti drugih oko nas